

Biocontention and Redefining Protest at University during the Year 2022

Saeedeh Amini *

Department of Sociology, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Abbas Ali Rahbar

Department of Political science, University of Allameh Tabataba'i, Tehran, Iran

Solmaz Hamidi

Department of Sociology, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Abstract

The 2022 protests made Iranian universities major sites of social unrest. Existing research has often framed university protests through social movement theories or as extensions of street unrest. This article examines student protests at Allameh Tabataba'i University. It draws on 29 semi-structured student interviews analyzed using Strauss and Corbin's systematic grounded theory. Findings indicate that protests followed a logic not fully explained as episodic, organized action oriented toward clearly defined demands. Instead, protest became intertwined with everyday life, bodily experience, institutional relations, and possibilities for expression and action. Based on this finding, the study develops "Biocontention" as its core category. Biocontention refers to a situation in which conflict over ways of living, everyday interactions, bodily experience, and expression takes shape within everyday university life. The paradigm model provides a framework for understanding student protest as conflict with the existing order over ways of living.

Keywords: Biocontention, university and daily life, student protest, institutional adjustment, grounded theory.

* Corresponding Author: saeedeh.amini280@gmail.com

How to Cite: Hamidi, S., Amini, S., Rahbar, A. A. (2026). Biocontention and Redefining Protest at University during the Year 2022, *Quarterly Journal of Social sciences*, 33(113), 95-141. DOI: 10.22054/qjss.2026.91033.2964

Extended Abstract

Introduction

The social unrest of 2022 (1401) transformed Iranian universities into important sites of collective action and social conflict. It coincided with universities' reopening after COVID-19 and developments following Mahsa Amini's death and the emergence of the "Woman, Life, Freedom" movement. University spaces became sites for expressing dissatisfaction, confronting institutional order, and diverse forms of action. Although previous studies have examined student movements and the 2022 unrest, less attention has been paid to lived experiences and how unrest became embedded in everyday university life and institutional relations. The study examines the dimensions of unrest in university space and how students experienced and interpreted it.

Research Question

The main research question is: How did the social unrest of 2022 emerge, become experienced, and become organized through interaction with institutional structures in university space? It examines conditions of emergence, students' actions and interactions with university structures, and consequences for university life.

Literature Review

Research on student action has largely emphasized organization, collective demands, mobilization, and collective action; other studies interpret university actions as extensions of broader social developments. These approaches provide less insight into everyday conflict, diverse forms of action, and interaction between student agency and institutional regulation. This study therefore approaches unrest through lived experiences, as a process intertwined with everyday life and institutional relations.

Methodology

This qualitative study employed Strauss and Corbin's systematic grounded theory, using 29 semi-structured interviews with students from different fields and open, axial, and selective coding. Concepts and categories were developed from interview data to construct a model explaining the emergence, experience, and consequences of unrest. Allameh Tabataba'i University was selected for the continuity

and intensity of events and the possibility of examining experiences through winter 2022–2023.

Results

Findings were organized into thirteen interconnected categories: erosion of the normative institutional order, activation of moral-emotional sensitivities, accumulation of conflictual experiences, disruption in social continuity, institutional affordances for student action, generational value-normative changes, transformations in mental horizons, plurality and structural divisions within the student body, institutional control-regulatory dynamics, representations and circulation of meanings in media and virtual spaces, internal student dynamics, perceptual-emotional erosion of agency, and external interventions and shocks.

The core concept is “biocontention,” referring to a situation in which conflict over ways of living, everyday interactions, bodily experience, and expression takes shape within everyday university life. Four interrelated axes constitute this experience: “saying what had previously remained unsaid,” “making the divide visible,” “testing the possibility of being,” and “redefining the university.” These are interconnected dimensions rather than successive stages.

Students used diverse strategies, including gatherings, sit-ins, slogans, statements, symbolic appropriation of space, performances, collective absence from classes, everyday resistance, risk management, horizontal organization, dialogue and bargaining with university officials, and legal and institutional responses. These strategies involved maintaining presence, managing risks, and preserving or redefining action within the university. Consequences appeared at lived-mental, relational-collective, and institutional-university levels.

Discussion

The findings indicate that the 2022 university unrest cannot be fully captured as an organized, goal-oriented movement based on clearly defined demands. Boundaries between overt action and everyday resistance, individual and collective action, and everyday and political life were continuously blurred. Biocontention connects forms of action, lived experiences, and institutional relations within a common field of conflict. This perspective also highlights how students’ actions

were shaped by changing institutional responses, shifting relations, and tensions between individual experience, collective participation, and university regulation throughout the period examined. The university became an arena where conflict was experienced and negotiated through encounters with institutional order. It was redefined as a space where relations among students, institutional rules, power, bodily experience, and ways of living were renegotiated in everyday interactions.

Conclusion

By developing biocontention, this study offers a framework for understanding 2022 unrest through everyday life, student action, and institutional relations. Unrest emerged through broader social conditions, accumulated experiences, institutional possibilities for action, changing mental horizons, media representations, and institutional regulation. Its consequences reshaped students' university experiences, collective relations, future horizons, and relationship with institutional order. This framework enables examination beyond organizational or event-centered approaches, placing lived experiences and transformations in university relations at the center of analysis.

زیست‌منازعه و بازتعریف اعتراض در دانشگاه طی سال ۱۴۰۱

* ساعیده امینی

دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

عباسعلی رهبر

استاد علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

سولماز حمیدی

دکتری جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

اعتراضات سال ۱۴۰۱ دانشگاه‌های ایران را به یکی از کانون‌های اصلی اعتراض تبدیل کرد؛ بااین حال، بخش عمده پژوهش‌های موجود، اعتراضات دانشگاهی را یا در چارچوب جنبش‌های اجتماعی کلاسیک تحلیل کرده‌اند یا آن را صرفاً امتدادی از ناآرامی‌های خیابانی دانسته‌اند. این مقاله به دنبال فهم ماهیت اعتراضات دانشجویی در بستر دانشگاه‌های ایران (مورد مطالعه دانشگاه علامه طباطبائی) در سال ۱۴۰۱ است. داده‌ها شامل ۲۹ مصاحبه‌ی نیمه ساخت یافته با دانشجویان رشته‌های مختلف است که به روش گراندد تئوری و از طریق کدگذاری باز، محوری و انتخابی تحلیل شده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد اعتراضات دانشگاهی ۱۴۰۱ واجد منطقی متمایز هستند که در این پژوهش با مفهوم «زیست‌منازعه» صورت‌بندی می‌شود. زیست‌منازعه «وضعیتی» است که در آن منازعه بر سر شیوه‌های زیستن، تعاملات روزمره، تجربه بدن و امکان بیان شکل می‌گیرد و در بستر روزمره‌ی دانشگاهی تجربه می‌شود. این مفهوم از رابطه‌ی علی-فرایندی میان ۱۳ مقوله فرسایش هنجاری نظم نهادی، پرانگیختگی حساسیت‌های اخلاقی-عاطفی، انباشت تجربه‌های منازعه‌آمیز، گسست در تداوم زیست اجتماعی، امکان‌مندی نهادی کنشگری در دانشگاه، تغییرات ارزشی-هنجاری نسلی، دگرگونی در افق‌های ذهنی، تکثر و گسست‌های ساختاری در بافت دانشجویی،

پویایی‌های کنترل-تنظیمی دانشگاه، بازنمایی‌ها و گردش معانی در فضای رسانه‌ای-مجازی،
دینامیک‌های درونی دانشجویی، فرسایش ادراکی-عاطفی کنشگری و مداخلات و شوک‌های
برونزاد صورت‌بندی شده است.

کلیدواژه‌ها: زیست‌منازعه، دانشگاه و زیست روزمره، اعتراضات دانشجویی، تنظیم نهادی، گراند
تئوری.

بیان مسئله

اعتراضات اجتماعی سال ۱۴۰۱ در ایران، در پی درگذشت مهسا امینی، به سرعت به یکی از گسترده‌ترین دوره‌های ناآرامی در دهه‌های اخیر بدل شد که در مدت کوتاهی از سطح یک رخداد منفرد فراتر رفت و به بستر بروز طیفی از نارضایتی‌های انباشته اجتماعی، فرهنگی و نسلی تبدیل شد. گسترش سریع اعتراضات در شهرهای مختلف، حضور پررنگ نسل جوان و زنان و پیوند خوردن مطالبات مرتبط با آزادی‌های فردی و سبک زندگی با فضای عمومی، جامعه را با نوعی وضعیت ملتهب، ناپایدار و منازعه‌آمیز مواجه کرد. این وضعیت از خیابان به فضاهای مختلف اجتماعی از جمله دانشگاه‌ها نیز تسری یافت به گونه‌ای که فضای دانشگاه به‌طور مداوم در وضعیت تنش، نااطمینانی و جابه‌جایی میان روال عادی و وضعیت اعتراضی قرار گرفت.

در بسیاری از دانشگاه‌ها، تجمع‌های دانشجویی، تحصن‌ها، تعطیل یا نیمه‌تعطیل شدن کلاس‌ها، احضارهای انضباطی و شکل‌گیری اشکال مختلف کنش نمادین، بروز و ظهور پیدا کرد. در چنین شرایطی، دانشگاه به عرصه‌ای تبدیل شد که در آن مرز میان زندگی روزمره، حضور آموزشی و مشارکت در کنش اعتراضی به‌طور مداوم جابه‌جا می‌شد. درعین حال، هم‌زمانی این وضعیت با بازگشایی دانشگاه‌ها پس از وقفه‌ی دو ساله ناشی از همه‌گیری کرونا، برای دانشجویان ورود به فضایی ناپایدار و در حال بازتعریف را رقم زد که در آن، تجربه‌های زیسته آن‌ها از تعاملات اجتماعی، حضور نهادی و کنش جمعی با نوعی گسست و فشردگی همراه شده بود.

در دانشگاه علامه طباطبائی نیز، این وضعیت در فضاهایی چون محوطه‌های مرکزی، دانشکده‌ها و مسیرهای تردد روزمره به‌طور مستمر بروز می‌یافت و در تعامل با سازوکارهای نظارتی و مداخلات نهادی، به تجربه‌ای ناپایدار و تنش‌آلود از حضور در دانشگاه تبدیل می‌شد. تمرکز این پژوهش بر دانشگاه علامه طباطبائی، علاوه بر جایگاه آن به‌عنوان یکی از مهم‌ترین دانشگاه‌های علوم انسانی و اجتماعی کشور، به دلیل تداوم و گستردگی نسبی کنش‌های اعتراضی در این دانشگاه نیز بوده است؛ به گونه‌ای که این

وضعیت، به هفته‌های ابتدایی محدود نماند و تا زمستان ۱۴۰۱، در اشکال مختلف ادامه یافت و دانشگاه را به بستری مناسب برای مطالعه فرایندی و تجربه‌محور اعتراض دانشجویی تبدیل کرد.

با وجود نقش پررنگ دانشگاه‌ها در اعتراضات سال ۱۴۰۱، بخش قابل توجهی از پژوهش‌های موجود، این اعتراضات را عمدتاً در سطح شهر و خیابان صورت‌بندی کرده‌اند^۱ و نحوه‌ای که دانشجویان این وضعیت را در بستر مناسبات نهادی و زیست روزمره دانشگاهی خود معنا و تجربه کرده‌اند، کمتر به طور مستقل بررسی شده است. از سوی دیگر، بسیاری از نظریه‌های کنش جمعی و جنبش‌های اجتماعی نیز بر مفروضاتی چون سازمان‌یافتگی، رهبری مشخص، تداوم کنش و افق روشن تغییر اجتماعی استوارند (Esmelser, 1962; McCarthy & Zald, 1977; Tilly & Tarrow, 2015)؛ درحالی‌که تجربه اعتراض در فضای دانشگاه، به‌ویژه در این دوره، لزوماً در این چارچوب‌ها به طور کامل قابل توضیح نیست. در بسیاری از موارد، کنش دانشجویان نه در قالب جنبشی منسجم، بلکه در نسبت با تجربه‌های روزمره، موقعیت‌های لحظه‌ای، احساسات و مواجهه‌های زیسته با فضای دانشگاه شکل می‌گرفت. از این رو، این پرسش مطرح می‌شود که آیا چارچوب‌های رایج تحلیل اعتراض برای فهم تجربه دانشجویان کفایت دارند یا نیازمند صورت‌بندی متفاوتی از این پدیده هستیم.

بر این اساس، مسئله اصلی این پژوهش، فهم چگونگی شکل‌گیری و تجربه‌شدن اعتراضات سال ۱۴۰۱ در فضای دانشگاه، با تمرکز بر دانشگاه علامه طباطبائی، از منظر دانشجویان است. این مطالعه می‌کوشد نشان دهد که دانشجویان چگونه این اعتراضات را در بستر زیست دانشگاهی خود معنا می‌کنند، چه زمینه‌هایی در بروز آن نقش داشته و کنش‌های آنان در مواجهه با این وضعیت چگونه شکل گرفته است.

۱ برای مثال نگاه کنید به: خوش‌بیان و همکاران، ۱۴۰۴؛ جلالی‌پور و قنبری، ۱۴۰۳؛ نادری اصل و حسینی، ۱۴۰۳؛ طاهری کیا، ۱۴۰۱.

پیشینه پژوهش

در ادبیات بین‌المللی، مطالعات متعددی به تداوم و تحول اعتراضات دانشجویی پس از دهه ۱۹۶۰ پرداخته‌اند. وبستر^۱ (۲۰۱۵) با بررسی تاریخی اعتراضات دانشجویی در دو دانشگاه نشان می‌دهد که برخلاف تصور افول کنشگری، فعالیت‌های اعتراضی دانشجویان به صورت مستمر ادامه یافته و شبکه‌های دانشجویی، خرده‌فرهنگ‌های کنشگری، فرصت‌های سیاسی و منابع دانشگاهی در تداوم یا افول آن نقش تعیین‌کننده داشته‌اند. پاولیک^۲ (۲۰۲۰) در مطالعه‌ای ترکیبی درباره اعتراضات دانشجویی در آمریکای لاتین نشان می‌دهد که انتخاب تاکتیک‌های اعتراضی تابعی از میزان منابع، تعداد شرکت‌کنندگان و حضور یا فقدان متحدان است. استیوارت^۳ (۲۰۲۱) نیز با مطالعه دانشجویان نسل زد نشان می‌دهد که تعریف کنشگری در میان دانشجویان معاصر، سیال و چندبعدی است و رسانه‌های اجتماعی نقشی محوری در سازمان‌دهی و شبکه‌سازی کنشگری ایفا می‌کنند. در سطح کلان، بورن^۴ (۲۰۲۱) با مرور جنبش‌های دانشجویی معاصر در جهان استدلال می‌کند که تحولات فناوری و رسانه‌های اجتماعی از دهه ۲۰۰۰ به بعد موجب گسترش و تنوع کنشگری دانشجویی شده‌اند. در پژوهش‌های جدیدتر، چنووت و همکاران^۵ (۲۰۲۴) غیرخوشونت‌آمیز بودن اعتراضات دانشجویی طرفدار فلسطین در دانشگاه‌های آمریکا را نشان می‌دهند و هوشن^۶ (۲۰۲۴) نقش تعیین‌کننده رسانه‌های اجتماعی در بسیج دانشجویان نسل زد و گسترش اعتراضات در جنبش اصلاح سهمیه بنگلادش را برجسته می‌کند. مرور ادبیات داخلی نشان می‌دهد که بخش عمده‌ای از پژوهش‌های مرتبط با اعتراضات سال ۱۴۰۱، این رخداد را عمدتاً در سطح کلان اجتماعی و عرصه عمومی

^۱Sarah Louise Webster

^۲Rodolfo Disi Pavlic

^۳James Garry Stewart

^۴Mark Edelman Boren

^۵Erica Chenoweth, Soha Hammam, Jeremy Pressman & Jay Ulfelder

^۶Md. Dilwar Hushen

تحلیل کرده‌اند. برای مثال، خوش‌بیان و همکاران (۱۴۰۴) با استفاده از نظریه داده‌بنیاد، اعتراضات ۱۴۰۱ را نوعی «تغییرخواهی اعتراضی» و «شورش اجتماعی» تفسیر کرده‌اند که ریشه در انباشت نارضایتی‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی دارد. نادری‌اصل و حسینی (۱۴۰۳) نیز با رویکرد تحلیل لایه‌ای، این اعتراضات را در قالب مفهوم «جنبش اجتماعی دستکاری‌شده» صورت‌بندی کرده و بر نقش رسانه‌ها، فضای مجازی و مداخلات خارجی تأکید کرده‌اند. در همین راستا، جلالی‌پور و قنبری (۱۴۰۳) با تمرکز بر کنشگری زنان، این اعتراضات را جنبشی مبتنی بر بازپس‌گیری سبک زندگی و مقاومت در برابر کنترل بدن و زیست روزمره می‌دانند. همچنین طاهری کیا (۱۴۰۱) با تمرکز بر رخداد «زن، زندگی، آزادی»، اعتراضات را به مثابه نزاعی بر سر تسخیر و بازتعریف فضای عمومی و سبک زندگی تحلیل می‌کند.

در میان پژوهش‌هایی که مستقیماً به دانشجویان پرداخته‌اند نیز، گرچه توجه بیشتری به تجربه زیسته دانشجویان دیده می‌شود، اما دانشگاه عمدتاً به عنوان بستری برای بروز نگرش‌ها یا کنش‌های اعتراضی فهم شده است. عیوضی و همکاران (۱۴۰۳)، در یک مطالعه پیمایشی بر روی دانشجویان دانشگاه‌های کشور، اعتراضات ۱۴۰۱ را بیشتر در پیوند با احساس محرومیت، ناکارآمدی اقتصادی، کاهش اعتماد و بحران مشروعیت تحلیل کرده و نشان می‌دهند که این رخدادها با افزایش میل به اعتراض، مهاجرت و کاهش مشارکت سیاسی در میان دانشجویان همراه بوده است. گرجی (۱۴۰۲) نیز با استفاده از نظریه داده‌بنیاد، اعتراضات دانشجویی ۱۴۰۱ را در پیوند با احساس خشم، بی‌تأثیری و تلاش نسل جدید برای «بازسازی هویت فردی» تحلیل می‌کند و بر نقش تغییرات سبک زندگی، شکاف نسلی و تجربه کنترل و خشونت ادراک‌شده تأکید دارد. افزون بر این، سبزواری فرد (۱۴۰۲) نیز با رویکرد پدیدارشناختی، انگیزه‌های فرهنگی، هویتی و سبک زندگی را در تجربه اعتراض دانشجویان برجسته می‌سازد.

باوجوداین، در بخش قابل توجهی از این مطالعات، دانشگاه کمتر به مثابه یک میدان نهادی متمایز با منطق فضایی، مناسبات قدرت، تجربه‌های روزمره و تنش‌های درونی خاص

خود فهم شده است. در نتیجه، چگونگی درهم‌تنیدگی اعتراض با زیست روزمره دانشجویان، تجربه حضور در فضاها و دانشگاهی و مناسبات کنترلی و تعاملی حاکم بر دانشگاه، همچنان کمتر موضوع تحلیل مستقل قرار گرفته است؛ خلأیی که پژوهش حاضر می‌کوشد با تمرکز بر تجربه زیسته دانشجویان دانشگاه علامه طباطبائی به آن پردازد.

مرور ادبیات نظری: رویکردها به اعتراض، دانشگاه و کنش دانشجویی

بخش مهمی از ادبیات کلاسیک کنش جمعی، اعتراض را در نسبت با اختلال در نظم اجتماعی و فشارهای ساختاری تحلیل کرده است. بلومر در سنت رفتار جمعی، کنش اعتراضی را محصول موقعیت‌هایی می‌داند که در آن‌ها هنجارهای تثبیت‌شده دچار تزلزل می‌شوند و اشکال جدیدی از تعامل جمعی شکل می‌گیرد (Blumer, 1969: 99). اسملسر نیز در نظریه «ارزش افزوده» استدلال می‌کند که رفتار جمعی در شرایطی پدیدار می‌شود که تنش‌های ساختاری، باورهای تعمیم‌یافته و عوامل شتاب‌دهنده در کنار یکدیگر قرار گیرند (Smelser, 1962). در این رویکردها، اعتراض بیشتر به مثابه واکنشی به اختلال نظم اجتماعی فهم می‌شود و تمرکز اصلی بر شرایط ساختاری بروز ناآرامی است.

در ادامه، نظریه‌های بسیج منابع و فرصت سیاسی، فاصله‌گیری مهمی از تلقی هیجانی و نابهنجار از اعتراض ایجاد کردند. در این چارچوب، جنبش‌های اجتماعی نه کنش‌هایی خودانگیخته، بلکه اشکالی عقلانی و سازمان‌یافته از عمل جمعی تلقی می‌شوند که به منابع، شبکه‌ها و فرصت‌های سیاسی وابسته‌اند (McCarthy & Zald, 1977). تارو نیز بر نقش گشایش‌های سیاسی، ساختار فرصت‌ها و شبکه‌های بسیج در شکل‌گیری چرخه‌های اعتراض تأکید می‌کند (Tarrow, 1998: 10).

در این رویکردها، دانشگاه معمولاً به عنوان فضایی برای بسیج نیروها، شکل‌گیری شبکه‌های اعتراضی و تولید کنش جمعی فهم می‌شود.

با این حال، تمرکز این سنت‌های نظری بر سازمان‌یافتگی، رهبری، بسیج و افق نسبتاً روشن تغییر اجتماعی، موجب شده است که توجه کمتری به ابعاد تجربه‌محور و روزمره‌ی اعتراض معطوف شود. در واکنش به این محدودیت‌ها، بخشی از ادبیات جدید، توجه خود

را از سطح جنبش‌های منسجم به اشکال پراکنده‌تر و روزمره‌تر منازعه معطوف کرده است. جیمز اسکات (۱۹۸۵) نشان می‌دهد که مقاومت همواره در قالب رویارویی آشکار و سازمان‌یافته بروز نمی‌یابد، بلکه می‌تواند در کنش‌های خرد، غیررسمی و روزمره جریان داشته باشد (Scott, 1985: 28-37). آصف بیات نیز با طرح مفهوم «ناجنبش‌ها» که مبتنی بر رفتارهای معمول زندگی روزمره است بر این نکته تأکید می‌کند که بسیاری از منازعات اجتماعی از خلال شیوه‌های زیستن، حضور در فضا و تصرف تدریجی عرصه‌های روزمره پیگیری می‌شوند که توسط میلیون‌ها نفر از مردمی صورت می‌گیرد که همچنان پراکنده باقی می‌مانند (Bayat, 2010: 19-26).

هم‌زمان، توجه به «فضا» در نظریه اجتماعی، افق دیگری برای فهم اعتراض گشوده است. لوفور (Lefebvre, 1991) فضا را نه ظرفی خنثی، بلکه محصول مناسبات اجتماعی و قدرت می‌داند. او بین فضای انتزاعی و فضای اجتماعی تمایز قائل می‌شود و توضیح می‌دهد که فضای اجتماعی به «فضای ارزش‌های کاربردی که از تعامل پیچیده همه افراد از هر طبقه در مشغولیت زندگی روزمره ایجاد می‌شود» (Lefebvre, 1979:241) اشاره دارد. تصورات لوفور از فضا به روشن شدن پیوندهای میان زندگی اجتماعی و فضامندی کمک می‌کند. در امتداد این رویکرد، مارتین و میلرنیز بر این نکته تأکید می‌کنند که همان‌گونه که زمان و زمینه‌های تاریخی در فهم جنبش‌های اجتماعی مهم است، مکان نیز اهمیت دارد (Martin & Miller, 2003: 145-147). فرایندهای فضایی از فرایندهای اجتماعی جدا نیستند، بلکه در شکل‌گیری و تجربه منازعات سیاسی نقش بر سازنده دارند: «هویت‌ها، تجربه‌ها، فهم‌ها و مناسبات قدرت مشترک، از طریق فضاها و مکان‌های ارتباط متقابل بر ساخته می‌شوند» (Miller, 2000: 34)؛ بنابراین فهم پویایی‌های مکان در تحلیل بسیج جنبش‌های اجتماعی محوری است چراکه «مکان می‌تواند مبنایی نیرومند برای ساخت هویت جمعی باشد که جزء محوری در تقریباً همه شکل‌های کنش جمعی است» (Miller, ۲۰۰۰: ۱۴). علاوه بر این، میلر استدلال می‌کند که تخطی از هنجارهای اجتماعی فضایی رفتار مکان‌مند مناسب در بسیاری از جنبش‌های اجتماعی، از جمله جنبش زنان، نقش

محوری دارد (Miller, 2000: 35). از این منظر، دانشگاه صرفاً محل وقوع اعتراض نیست، بلکه خود بخشی از میدان منازعه است؛ فضایی که در آن نظم روزمره، تعاملات، نظارت و شیوه‌های حضور کنشگران به‌طور مداوم بازتولید و مناقشه می‌شوند.

بر این اساس، فهم اعتراض در دانشگاه نیازمند فاصله‌گیری از نگاه صرفاً جنبش‌محور و توجه هم‌زمان به تجربه زیسته، زندگی روزمره و فضای نهادی است؛ افقی که پژوهش حاضر نیز می‌کوشد از خلال آن، منطق کنش اعتراضی در دانشگاه را بازسازی کند.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش با رویکردی کیفی و بر پایه‌ی گراند تئوری اشتراوس و کوربین انجام شده است؛ رویکردی که برای مطالعه‌ی پدیده‌هایی مناسب است که هنوز صورت‌بندی نظری تثبیت‌شده‌ای ندارند و نیازمند فهم منطق درونی آن‌ها از خلال تجربه‌ی کنشگران هستند (Strauss & Corbin, 1998: 32-33). از آنجا که هدف این مطالعه نه آزمون نظریه‌های موجود درباره‌ی اعتراضات یا جنبش‌های اجتماعی، بلکه فهم نحوه‌ی تجربه و معناشدن اعتراضات دانشگاهی سال ۱۴۰۱ در بستر دانشگاه است، گراند تئوری به‌عنوان رویکرد مناسب انتخاب شد.

بستر پژوهش، دانشگاه علامه طباطبایی در فاصله‌ی پاییز و زمستان ۱۴۰۱ است؛ دوره‌ای که اعتراضات دانشجویی در این دانشگاه، در مقایسه با بسیاری از دانشگاه‌های دیگر، تداوم زمانی بیشتری داشت و در قالب اشکال متنوعی از کنش‌های اعتراضی، تنش‌های روزمره و مواجهه‌های نهادی تجربه می‌شد. داده‌های پژوهش از طریق بیش از ۴۰ ساعت مصاحبه‌ی نیمه‌ساخت‌یافته‌ی عمیق با ۲۹ نفر از دانشجویان دانشگاه علامه طباطبایی گردآوری شد. مشارکت‌کنندگان شامل دانشجویانی با ترکیب متنوعی از نظر جنسیت، مقطع تحصیلی و رشته‌های مختلف علوم انسانی و اجتماعی بودند. از نظر تجربه‌ی کنشگری، این افراد طیفی از موقعیت‌ها را در بر می‌گرفتند: از دانشجویانی که در تجمع‌ها، تحصن‌ها و کنش‌های اعتراضی مشارکت فعال داشتند تا افرادی که تجربه‌ی اعتراض را بیشتر در قالب مشاهده، همراهی محدود، یا مواجهه‌ی روزمره با فضای ملتهب دانشگاه

تجربه کرده بودند. همچنین تلاش شد افرادی با گرایش‌ها و روایت‌های متفاوت نسبت به اعتراضات در نمونه حضور داشته باشند تا تنوع تجربه‌ها و معناسازی‌ها حفظ شود. (جدول شماره ۱)

نمونه‌گیری به صورت هدفمند و نظری انجام شد و فرایند گردآوری داده‌ها تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت؛ به این معنا که در مصاحبه‌های پایانی، داده‌های جدید عمدتاً در سطح تنوع مصادیق باقی می‌ماندند و به تولید ویژگی مفهومی جدیدی برای مقوله‌های اصلی منجر نمی‌شدند.

جدول ۱: مشخصات مشارکت‌کنندگان پژوهش

کد	جنسیت	مقطع	میزان درگیری در رخداد
امیر	مرد	کارشناسی جامعه‌شناسی	حضور مستقیم در موقعیت اعتراضی
فرزاد	مرد	کارشناسی حقوق	حضور مستقیم در موقعیت اعتراضی
درنا	زن	کارشناسی جامعه‌شناسی	حضور مستقیم در موقعیت اعتراضی
مهیا	زن	کارشناسی ارشد انسان‌شناسی	حضور مستقیم در موقعیت اعتراضی
جواد	مرد	کارشناسی علوم سیاسی	حضور مستقیم در موقعیت اعتراضی
کاوه	مرد	کارشناسی ارشد علوم سیاسی	حضور مستقیم در موقعیت اعتراضی
سینا	مرد	کارشناسی ارشد علوم سیاسی	حضور مستقیم در موقعیت اعتراضی
آزاده	زن	کارشناسی حقوق	حضور مستقیم در موقعیت اعتراضی
بی‌تا	زن	کارشناسی ارشد ارتباطات	مشارکت موقعیتی
فاطمه	زن	کارشناسی مشاوره	مشارکت موقعیتی
رزا	زن	کارشناسی مشاوره	مشارکت موقعیتی
مرتضی	مرد	کارشناسی ارشد علوم سیاسی	مواجهه پیرامونی
آناهیتا	زن	کارشناسی اقتصاد	حضور مستقیم در موقعیت اعتراضی
کیوان	مرد	کارشناسی اقتصاد	مشارکت موقعیتی
مریم	زن	کارشناسی مشاوره	مشارکت موقعیتی
سروین	زن	کارشناسی زبان اسپانیایی	مواجهه پیرامونی
نیما	مرد	کارشناسی علوم سیاسی	حضور مستقیم در موقعیت اعتراضی
ریحانه	زن	کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی	مواجهه پیرامونی
ساناز	زن	کارشناسی ارتباطات	حضور مستقیم در موقعیت اعتراضی

کد	جنسیت	مقطع	میزان درگیری در رخداد
یحیی	مرد	کارشناسی ارتباطات	مشارکت موقعیتی
سوگند	زن	کارشناسی روزنامه‌نگاری	حضور مستقیم در موقعیت اعتراضی
نیکتا	زن	کارشناسی حسابداری	مشارکت موقعیتی
پریسا	زن	کارشناسی ارشد مدیریت	مواجهه پیرامونی
سمانه	زن	کارشناسی اقتصاد	حضور مستقیم در موقعیت اعتراضی
نادیا	زن	کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی	مشارکت موقعیتی
سعیده	زن	کارشناسی ارشد ادبیات فارسی	مواجهه پیرامونی
مینا	زن	کارشناسی ادبیات فارسی	حضور مستقیم در موقعیت اعتراضی
الهام	زن	کارشناسی ادبیات فارسی	مشارکت موقعیتی
وحید	مرد	کارشناسی ارشد مدیریت	مشارکت موقعیتی

تحلیل داده‌ها هم‌زمان با فرایند گردآوری و براساس منطق رفت‌وبرگشتی گراند تئوری انجام شد. در مرحله‌ی نخست، کدگذاری باز صورت گرفت و مفاهیم اولیه از خلال خوانش خط‌به‌خط مصاحبه‌ها استخراج شدند. در این مرحله، تلاش شد کدها تا حد امکان به زبان و توصیف خود مشارکت‌کنندگان نزدیک باقی بمانند. در ادامه، طی فرایند کدگذاری محوری، ابتدا مفاهیم و کدهای اولیه براساس شباهت‌ها و پیوندهای معنایی در قالب زیرمقوله‌ها سازمان‌دهی شدند و سپس از خلال مقایسه و ارتباط‌دادن این زیرمقوله‌ها، مقوله‌های اصلی شکل گرفتند (جدول شماره ۲).

درنهایت، در مرحله‌ی کدگذاری انتخابی، مفاهیم اولیه در قالب مقوله‌های اصلی و زیرمقوله‌ها سازمان‌دهی شدند و مقوله‌ی هسته‌ای به‌گونه‌ای انتخاب شد که توانایی توضیح و انسجام‌بخشی به کلیت تجربه‌ی دانشجویان و ارتباط میان مقوله‌ها را داشت و چارچوب نهایی تحلیل براساس آن شکل گرفت.

برای افزایش اعتبار یافته‌ها، از راهبردهایی چون مقایسه‌ی مستمر داده‌ها، بازبینی چندباره‌ی کدها و مقوله‌ها و استفاده از نمونه‌هایی با تجربه‌ها و موقعیت‌های متفاوت استفاده شد. همچنین ارجاع مستقیم به روایت‌ها و نقل‌قول‌های مشارکت‌کنندگان، امکان پیگیری نسبت میان تفسیر پژوهشگر و داده‌های تجربی را فراهم کرد.

جدول ۲: نمونه‌ای از مراحل کدگذاری

کد	گزاره	کد اولیه	مفهوم محوری	مقوله نهایی
IN-S-۰۷-۳۵	یعنی ببینید اون چیزی که توی خیابون بود با یک واسطه‌ای با عنوان فضای مجازی برای دانشجو تأثیرگذار بود دیگه؛ یعنی وقایع خیابون رو از دریچه فضای مجازی می‌دید دیگه. این ممکن بود مؤثرتر باشه.	نقش فضای مجازی در پیوند خیابان و دانشگاه	سرایت کنش اعتراضی در فضای رسانه‌ای-مجازی	بازنمایی‌ها و گردش معانی در فضای رسانه‌ای-مجازی
IN-S-۱۴-۰۱	ببینید ۴۰۱ یک‌دفعه رخ نداد. شما باید قبل‌ترش رو ببینید یعنی ببینید که چه اتفاقاتی افتاد که مثلاً ۹۶ رخ داد، چه اتفاقی رخ داد که ۴۰۱ هم در امتداد اون‌ها قابل تحلیل به نظر من. کلاً یک نارضایتی‌ای از حاکمیت شکل گرفته بود که همین‌طوری داشت روی هم انباشته می‌شد.	رسوب نارضایتی ساختاری	انباشت تاریخی نارضایتی‌های زیسته	فرسایش هنجاری نظم نهادی
IN-S-۱۴-۶۶	تا حدود زیادی به حاشیه امنی رو احساس می‌کردیم تو دانشگاه داریم. بچه‌ها بودن که هم دانشگاه می‌ومدن هم بیرون می‌رفتند ولی من خودم به شخصه به ترسی داشتم به این خاطر که تو دانشکده حداقل به سری‌ها رو می‌شناسیم حتی آگه تو دانشکده هم بیان من رو بازداشت کنن مثلاً خیلی‌ها می‌بینن.	ترس، ارزیابی ریسک، احساس امنیت نسبی	اداره امنیت و کنترل‌پذیری فضای دانشگاه نسبت به خیابان	امکان‌مندی نهادی کنشگری در دانشگاه
IN-S-۱۸-۶۹	به سری کارها مثلاً به سری حرفا اون موقع خیلی اعتراضات رو تشدید می‌کرد. به سری اتفاقات که می‌افتاد مثلاً مثل این که توی خیابون بچه‌هایی که کشته می‌شدند مثل مثلاً نیکا شاکرمی یا همون کیان پیرفلک. خب همه این‌ها به جریان جدیدی رو رقم می‌زد.	محرک‌های بیرونی	شوک‌های عاطفی-نمادین ناشی از رخداد‌های بیرونی	مداخلات و شوک‌های برون‌زاد
IN-S-۰۳-۰۵	من اولاً که ۴۰۱ رو این‌جوری می‌بینم که خیابان وصل شد به دانشگاه. بعضی از	جریان دوطرفه بین	انتقال منازعات و ناآرامی‌های	انباشت تجربه‌های

کد	گزاره	کد اولیه	مفهوم محوری	مقوله نهایی
	اعتراضات از دانشگاه شروع میشه میره خیابان ولی ۴۰۱ دقیقاً از خیابان شروع شد. اول خیابان شلوغ شد و بعد یکی یکی دانشگاه‌ها	دانشگاه و جامعه	اجتماعی به دانشگاه	منازعه آمیز در زیست‌جهان دانشجویی
IN-S09-۰۵	حجاب فقط یک مثلاً روسری سر کردن و یک این که پوششی باشه نیست. به معنای عامش به نظر من می‌شه ذیل مطالبه یه بخش مهمی از جامعه برای داشتن آزادی‌های اولیه‌شون این رو این‌جوری تحلیل کرد که بالاخره آقا من می‌خوام حقم بر بدنم به رسمیت شناخته بشه. حالا اینجا مثلاً نمودش می‌شه حجاب مثلاً.	بدن به‌عنوان میدان سیاست	چالش در خوانش مسائل مرتبط با بدن، زیست روزمره و آزادی‌های فردی	برانگیختگی حساسیت‌های اخلاقی-عاطفی زیسته

یافته‌ها

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد ناآرامی‌های سال ۱۴۰۱ در دانشگاه نه صرفاً مجموعه‌ای از رخداد‌های مقطعی، بلکه به‌عنوان وضعیتی تجربه شد که در آن مرز میان امر آموزشی، صنفی، سیاسی و روزمره به‌تدریج دچار تداخل و بازآرایی شد. در این وضعیت، دانشگاه به عرصه‌ای بدل شد که در آن تنش‌ها، مقاومت‌ها و شیوه‌های مختلف مواجهه با نظم نهادی درهم تنیده و به بخشی از زندگی روزمره دانشجویان تبدیل شدند. بر این اساس، یافته‌ها در قالب چهار محور تحلیلی ارائه می‌شوند. این محورها به‌عنوان ابعاد درهم‌تنیده یک وضعیت واحد اجتماعی فهم شده‌اند. از این‌رو، در درون هر محور، شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر به‌صورت رابطه‌ای و فرایندی تحلیل شده‌اند.

محور اول: اعتراض به‌مثابه «گفتن آنچه پیش‌تر ناگفتنی بود»

در نخستین صورت‌بندی این وضعیت منازعه‌آمیز، اعتراض برای بخشی از دانشجویان به امکانی برای بیان تجربه‌ها، احساسات و نارضایتی‌هایی بدل شد که پیش‌تر یا مجال ظهور پیدا نمی‌کردند یا در سطحی پراکنده و فروخورده باقی می‌ماندند. در روایت

مشارکت کنندگان، فضای دانشگاه در آغاز سال تحصیلی ۱۴۰۱ واجد نوعی آمادگی عاطفی و تنش انباشته بود؛ گویی پیش از شکل‌گیری تجمع‌ها و کنش‌های اعتراضی، بخشی از خشم‌ها، حساسیت‌ها و احساس بی‌قراری در لایه‌های مختلف زیست دانشگاهی جریان داشت و در انتظار امکان بروز و بیان بود.

بخشی از این وضعیت در بستر «گسست و اختلال در تداوم زیست دانشگاهی» پس از دوران کرونا شکل گرفته بود. چندترم آموزش مجازی و وقفه در حضور فیزیکی در دانشگاه، بسیاری از فرایندهای معمول تعامل، تجربه جمعی و تخلیه تدریجی تنش‌ها را متوقف کرده بود. در چنین شرایطی، بخشی از احساسات، نارضایتی‌ها و فشارهای انباشته، بدون آنکه در فضای روزمره دانشگاه امکان بروز و پردازش پیدا کنند، متراکم شده بودند. بازگشایی دانشگاه در سال ۱۴۰۱ در حالی رخ داد که این انباشت عاطفی و اجتماعی هنوز در لایه‌های مختلف زیست دانشجویی حضور داشت و هم‌زمانی آن با فضای ملتهب اجتماعی، دانشگاه را به فضایی آماده برای بروز تنش و بیان جمعی تبدیل می‌کرد. گفت‌وگوهای پراکنده در راهروها، تجمع‌های کوچک و دنبال کردن مداوم اخبار اعتراضات، همگی بخشی از تجربه روزمره دانشجویان شده بود. آناهیتا^۱ از فعالان دانشجویی رشته اقتصاد، این وضعیت را چنین توصیف می‌کند:

«روزهای اول فضای عجیبی بود؛ خیلی از ورودی‌های جدید تازه یکی دو ماه بود دانشگاه اومده بودن و بعد از وقفه کرونا و تابستون، یک‌باره با اون وضعیت ملتهب روبه‌رو شدن. همه تحت تأثیر بودن. یادمه تعداد زیادی از بچه‌ها فقط تو دانشکده می‌چرخیدن، روی نیمکت‌ها می‌نشستن و می‌دونستن که نمی‌خوان برن سر کلاس، ولی دقیق نمی‌دونستن باید چی کار کنن. کم‌کم از طریق حرف‌زدن درباره فراخوان‌ها و تجمع‌ها، اون جمع و کامیونیتی اعتراضی شکل گرفت.»

فاطمه، دانشجوی روان‌شناسی، نیز این فضا را چنین روایت می‌کند:

«بعد از این‌که ما دانشگاه رفتیم، اعتراضات شروع شده بود و ما خشم داشتیم خیلی

۱ برای حفظ محرمانگی، اسامی مستعار است.

زیاد، خود من خشم داشتم. بعد وسط دانشگاه بودیم.»

این خشم و بی‌قراری، در خلأ شکل نگرفته بود. یافته‌ها نشان می‌دهد که برای بخشی از دانشجویان، ناآرامی‌های ۱۴۰۱ بر بستری از «فرسایش اعتماد به نظم نهادی موجود» استوار بود؛ وضعیتی که از خلال انباشت نارضایتی‌های روزمره، احساس بی‌آیندگی و بی‌اعتمادی به امکان حل مسائل از مسیرهای رسمی شکل گرفته بود. بسیاری از مشارکت‌کنندگان احساس می‌کردند سازوکارهای موجود دیگر توان پاسخ‌گویی یا حتی شنیدن مطالبات را ندارند. نیکتا، دانشجوی حسابداری، در این باره می‌گوید:

«اتفاقی که افتاد اتفاق خیلی بزرگ و واقعاً تأثیرگذاری بود ولی تا قبل از اون هم خیلی علل پیش‌زمینه‌ای دیگه‌ای به نظر من وجود داشت. علل اجتماعی بود، روانی بود، اقتصادی که فکر کنم علت اقتصادیش بود که باعث شد بیشتر افراد بخوان همراه باشن با این قضیه. من فکر می‌کنم کلاً این نارضایتی‌هایی که به شکل فرهنگی، عمومی، اقتصادی، اجتماعی تمام این‌ها که وجود داشت انگار زمینه‌ساز شد که اون اتفاق خیلی بیشتر بخوان واکنش داشته باشند مردم بهش.»

تداوم این وضعیت، به تدریج نوعی آمادگی ذهنی برای انفجار عاطفی و کنشی ایجاد کرده بود؛ گویی بخشی از دانشجویان در انتظار رخدادی بودند که بتواند این نارضایتی‌های انباشته را فعال کند. مهیا، دانشجوی کارشناسی ارشد انسان‌شناسی، این وضعیت را چنین توضیح می‌دهد:

«تلنبار شدن این‌ها درواقع به این وضعیت می‌رسه که من فکر می‌کنم که وضعیت موجود اصلاح‌ناپذیره. وقتی می‌رسه به این وضعیت اصلاح‌ناپذیر، آدم‌ها هر لحظه منتظر این هستن که جرقه اتفاقی رخ بده، جرقه‌ای بزنه و درنهایت تو بتونی از اون وضعیت استفاده بکنی تا از این موضع، از این موقعیت فراتر بری و به یه وضعیت حداقل بهتری یا نه وضعیتی که بتونی

توش فرصت اینو داشته باشی که چیز بهتر رو انتخاب بکنی.»

در چنین شرایطی، درگذشت مهسا امینی برای بسیاری از دانشجویان به نقطه‌ای برای «فعال شدن حساسیت‌های هنجاری و عاطفی انباشته در حوزه بدن و آزادی» تبدیل شد. مسئله حجاب، بدن و سبک زندگی که پیش از آن نیز برای بخشی از دانشجویان دختر نوعی چالش روزمره بود، با بروز این اتفاق واکنش‌های اعتراضی را برانگیخت و سکوت را از درون ناپایدار کرد. پریسا، دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت، این مسئله را چنین بیان می‌کند:

«در درجه اول من به عنوان یک زن، به عنوان یک دختری که در این جامعه دارم زندگی می‌کنم بارها و بارها این رو دیده بودم که به خاطر حجابم، به خاطر لباس پوشیدنم توی خیابان به من گیر داده شده بوده و همیشه این جوریم که خب چرا ما زن‌ها این قدر باید آسیب ببینیم؟ چرا ما دخترها این قدر باید استرس با خودمون تحمل کنیم به خاطر چیزی که هستیم؟ به خاطر انتخابی که می‌کنیم؟ ارزش منی که دارم توی این جامعه زندگی می‌کنم انگار پوچه و فقط به مو بنده و فقط به پوشش من بنده.»

به همین دلیل، رخداد مربوط به مهسا امینی به سرعت از سطح یک خبر فراتر رفت و به مسئله‌ای شخصی و زیسته بدل شد. بسیاری از دانشجویان دختر احساس می‌کردند این رخداد می‌توانست تجربه خود آنان نیز باشد. مینا، از معترضان فعال دانشگاه، می‌گوید:

«متأسفانه مرگ مهسا امینی اتفاق افتاد و دیگه ما همه مون دچار یه شوک و حیرت بودیم؛ یعنی این طوری بودیم که چه اتفاقی داره میفته؟ یعنی این آدمی که الان این طوری شد ممکن بود من باشم جاش، ممکن بود یکی دیگه باشه جاش. کم کم داشت فضای اعتراضی توی دانشکده شکل می‌گرفت.»

این همذات‌پنداری عاطفی، در امتداد «انباشت تجربه‌های تنش و منازعه در زندگی

دانشگاهی» شدت بیشتری پیدا می‌کرد. برای بخشی از مشارکت‌کنندگان، دانشگاه پیش از ناآرامی‌های ۱۴۰۱ نیز فضایی صرفاً آموزشی نبود، بلکه محیطی بود که در آن تجربه کنترل و نظارت، به‌ویژه در حوزه بدن و زیست روزمره، حضوری مداوم داشت. رزا، دانشجوی کارشناسی مشاوره، در این باره می‌گوید:

«جدا از این که علامه خیلی خیلی سختگیر بود در زمینه پوشش، من یادم می‌آید که روز اول دانشگاه به خاطر جوراب کوتاه به من گیر دادن و از من شماره دانشجویی خواستن و من رو نگه داشتن سر این که فقط جورابم کوتاه بود؛ یعنی خیلی ما سر پوشش اذیت می‌شدیم و به نظر من همه این‌ها دلیل بر این بود که احساس می‌کردیم با ما خوب رفتار نمی‌شه.»

هم‌زمان، فضای ملتهب جامعه نیز به‌طور مستقیم به دانشگاه منتقل می‌شد. اخبار بازداشت‌ها، تصاویر خشونت و اعتراضات خیابانی، در محوطه‌ها و کلاس‌ها بازتاب پیدا می‌کرد و به تدریج مرز میان مسائل صنفی و سیاسی را کمرنگ‌تر می‌ساخت. امیر، دانشجوی فعال، این پیوند را چنین توضیح می‌دهد:

«ولی در ابتدای خودش حداقل تو دانشکده ما، مسئله اول یک مسئله صنفی بود و بعد تبدیل شد به مسئله سیاسی. مسئله‌های عمومی صنفی بود. این که دانشکده فضاش بسته است، اساتید اخراج شدن، بی‌کیفیتی کلاس‌ها بود و این (مسائل صنفی) داشت به پیوندهایی می‌خورد با مسائلی که داشت تو خیابون اتفاق می‌افتاد. بعد که بازداشت‌ها اتفاق افتاد این قضیه بیشتر پیوند خورد.»

در سطح شرایط مداخله‌گر، «تکثر و چندصدایی کنشگران» نیز در گسترش این وضعیت نقش مهمی داشت. اعتراضات دانشگاهی ۱۴۰۱ به تدریج به فضایی بدل شد که در آن، کنش اعتراضی به یک صدا یا یک تجربه خاص محدود نماند و امکان بیان برای طیف گسترده‌تری از تجربه‌ها و روایت‌ها فراهم شد. این چندصدایی، دامنه‌ی گفتار اعتراضی را در فضای دانشگاه گسترش داد و به تضعیف سکوت و امکان‌پذیر شدن گفتن آنچه پیش‌تر

خاموش مانده بود انجامید. فرزاد از فعالان حقوق این تکثر را چنین توضیح می‌دهد:

«قطعاً گروه‌های مختلفی وجود داشتند و مطالبات هم یکسان نبود. مثلاً بچه‌های آزاداندیش طیف رادیکال‌تری را در واقع نمایندگی می‌کردند. بخشی از گروه‌های دانشجویی تشکل خاصی را تشکیل نمی‌دهند، نمایندگی نمی‌کنند، ما در آن زمان تحت عنوان اصلاح طلب‌ها این‌ها را دسته‌بندی می‌کردیم. یک بخش دیگر دانشجویانی بودند که با تم مذهبی وارد قضیه شده بودند و به صورت مذهبی با این رفتار مشکل داشتند. ما با همدیگر اختلاف داشتیم اما چون مطالبات کلان‌تر مشترکی داشتیم ما را در کنار همدیگر قرار می‌داد علی‌رغم اختلاف نظرهایی که با همدیگر داشتیم.»

در نتیجه، بخشی از تجربه‌هایی که پیش‌تر در سطحی فردی، پراکنده یا ناگفتنی باقی می‌ماندند، در فضای دانشگاه امکان ظهور و بیان جمعی پیدا کردند. بر این اساس، «گفتن آنچه پیش‌تر ناگفتنی بود» را می‌توان حاصل درهم‌تنیدگی برخی شرایط زمینه‌ای، علی و مداخله‌گر دانست؛ وضعیتی که در آن، «گسست در تداوم زیست دانشگاهی»، «فرسایش اعتماد به نظم نهادی»، «فعال‌شدن حساسیت‌های هنجاری و عاطفی در حوزه بدن و آزادی» و «انباشت تجربه‌های تنش و منازعه در زندگی دانشگاهی»، در کنار «چندصدایی بودن فضای کنش»، اعتراض را به امکانی برای بیان رنج‌ها، خشم‌ها و تجربه‌های فروخورده در فضای دانشگاه تبدیل کرده بود.

محور دوم: اعتراض به مثابه «مرئی شدن شکاف»

در یکی دیگر از ابعاد وضعیت منازعه‌آمیز دانشگاه در سال ۱۴۰۱، اعتراض به فضایی تبدیل می‌شد که در آن بخشی از شکاف‌ها و مرزبندی‌های پیش‌تر موجود در زیست دانشگاهی، به صورت روزمره و ملموس‌تری آشکار می‌شدند. در جریان تجمع‌ها، گفت‌وگوها، تحریم کلاس‌ها و حتی در نحوه حضور یا فاصله‌گیری افراد در فضای دانشگاه، تفاوت در تجربه‌های زیسته، افق‌های ذهنی، ارزش‌ها و شیوه‌های مواجهه با وضعیت، بیش از گذشته

خود را نشان می‌داد. در چنین بستری، اعتراض صرفاً بیان نارضایتی نبود، بلکه به موقعیتی برای مرئی شدن شکاف میان «تجربه زیسته و روایت رسمی»، میان «نسل‌ها و گروه‌های مختلف دانشجویی» و نیز میان «دانشجویان و نهاد دانشگاه» تبدیل می‌شد.

شکاف میان «تجربه‌ی زیسته» و «نظم رسمی»

در سطح شرایط زمینه‌ای، بخشی از این وضعیت با «دگرگونی در افق‌های ذهنی و بین‌الذهانی در نسبت با رسانه‌ها و تجربه روزمره» پیوند داشت. بسیاری از مشارکت‌کنندگان توضیح می‌دادند که تجربه روزمره، سبک زندگی و حساسیت‌های نسل آنان، بیش از گذشته با چارچوب‌های رسمی فاصله پیدا کرده بود. مرتضی، دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی، این وضعیت را چنین توصیف می‌کند:

«بک میلی برای تجربه کردن سبک‌های زندگی متکثر در جامعه ما توقعش جوان به وجود اومد. فارغ از این که من چه عقیده‌ای دارم، می‌خوام به زندگی‌ای داشته باشم که به رسمیت شناخته بشه؛ بنابراین نسل جوان و حتی نسل جوان انقلابی هم الآن به سری کنتاکت‌هایی دارن با ارزش‌های کهنه. اونا می‌تونن حل کنن، ما دسترسی به منابع ثروت و قدرت نداریم. این محرومه از این که دسترسی پیدا کنه به ثروت و قدرت؛ بنابراین معامله براش دو سر باخت می‌شه. نه می‌تونه بره، نه می‌تونه بمونه و به جایی برسه؛ بنابراین مبارزه تنها راهش می‌شه.»

این فاصله، در تعامل با زیست مجازی و رسانه‌ای شدت بیشتری پیدا می‌کرد. برای بسیاری از دانشجویان، فضای مجازی بستری برای مقایسه سبک‌های زندگی، مواجهه با روایت‌های متفاوت و بازتعریف امکان‌های زیستن بود. در چنین شرایطی، بخشی از دانشجویان اعتراض را شکلی مشروع از بیان نارضایتی تلقی می‌کردند. مریم که در خانواده‌ای مذهبی رشد کرده ولی خود سبک زندگی دیگری را برگزیده است، در این باره می‌گوید:

«باز هم اینجا معتقدم تأثیر رسانه بیشتر بود؛ یعنی مثلاً بچه‌ها با فضاهای بیشتری آشنا بودند و خب مثل خانواده‌های ما محدود نبوده فضاشون و عقیده‌هاشون همه مثل هم نشده؛ یعنی تا زمانی که به رسانه‌ای نباشه شما هر چیزی که مدرسه بگه

می‌پذیرید و مثلاً ۳۰ تا بچه همه مثل هم فکر می‌کنن. پای رسانه که اومد وسط، بچه‌های نسل زد با دنیاهایی آشنا شدن که هر کس عقیده متفاوتی پیدا کرد و دیگه همه شون مثل هم فکر نمی‌کنن.»

در این بستر، زیست رسانه‌ای به تدریج به بازتنظیم افق‌های ذهنی دانشجویان و مشروعیت‌یابی ذهنی اعتراض به مثابه شکلی قابل فهم از بیان نارضایتی انجامیده بود.

شکاف میان «دانشجو» و «نهاد دانشگاه»

این وضعیت، در تعامل با مواجهه دانشگاه با اعتراضات و گسترش اشکال مختلف کنترل انضباطی و فشار روانی، به عنوان یک عامل مداخله گر شدت بیشتری پیدا می‌کرد. احضار به کمیته‌های انضباطی، ممنوع‌الورود شدن، تماس با خانواده‌ها و ایجاد فضای نگرانی و تهدید، بخشی از تجربه‌ای بود که دانشجویان آن را نه صرفاً اجرای مقررات، بلکه نوعی مواجهه کنترلی ادراک می‌کردند. سوگند دانشجوی روزنامه‌نگاری که خود تجربه ممنوع‌الورودی دارد در این باره می‌گوید:

«و دیگه بحث کمیته انضباطی شروع شد. دانشجویان ممنوع‌الورودی زنگ زدن بیان کمیته. قبل اون هم حالا می‌خواستن بترسونن بچه‌ها رو، به خصوص خوابگاه‌های رو، به خانواده‌شون زنگ می‌زدن و به خصوص دختری که آره بچه شما داره توی اعتراضات شرکت می‌کنه و بهش تذکر بدید.»

و امیر نیز که از فعالان دانشجویی است از فشارهای روانی دانشگاه می‌گوید:

«دانشگاه فشار روانی شدیدی می‌آورد از جمله تماس با خانواده، بیرون کردن از خوابگاه یا ممنوع‌الورود کردن. دوستان شون رو دعوت می‌کرد و تهدید می‌کرد که با این نپزید، با این دوست نباشید و غیره. یک بخشی از این قضیه بودش که خب بازوی اجرایی به این صورت انجام می‌داد.»

این نوع از مواجهه، شکاف میان دانشجویان و نهاد دانشگاه را از سطحی نمادین فراتر می‌برد و آن را به تجربه‌ای روزمره و زیسته تبدیل می‌کرد. در چنین بستری، دانشگاه دیگر

فقط یک نهاد آموزشی ادراک نمی‌شد، بلکه به بخشی از میدان تنظیم، کنترل و مدیریت وضعیت اعتراضی بدل می‌گشت.

شکاف میان گروه‌های مختلف دانشجویی

هم‌زمان، یکی از وجوه مهم مرئی‌شدن شکاف‌ها در اعتراضات دانشگاهی سال ۱۴۰۱، آشکارشدن شکاف‌های درون‌دانشجویی بود. «دگرگونی در مرجعیت‌های ارزشی و هنجاری در میان نسل جدید دانشجویان» به مرئی‌شدن این شکاف‌ها دامن می‌زد. مشارکت‌کنندگان بارها به تفاوت تجربه زیسته نسل‌های مختلف دانشجویی اشاره می‌کردند و توضیح می‌دادند که نسل جدید، حساسیت بیشتری نسبت به کنترل‌های نمادین و محدودیت‌های سبک زندگی دارد و بیش از گذشته بر کرامت فردی، خودبیانگری و امکان زیستن مطابق خواست شخصی تأکید می‌کند. جواد معتقد است در این اعتراضات شما با یک نسلی روبه‌رو هستید که انگار «توی بازار سیاست به همه دستگاه‌های معناساز داره نه میگه» و بنابراین:

«مطالبه‌اش خلق یه میدان جدید. واسه همین وقتی می‌گن بیا گفت‌وگو کنیم می‌زنه زیر میز می‌گه کدوم گفت‌وگو؟ تو اول امکان زیست من رو به رسمیت بشناس، بپذیر منی هم هستم، من متفاوت از تویی هم هستم، من کنشگر خالی خارج از میدان بازی توئی هم هستم، بعد بیا گفت‌وگو کنیم.»

در چنین بستری، شکاف میان نسل‌های مختلف دانشجویی فقط در سطح اختلاف سلیقه یا تاکتیک باقی نمی‌ماند، بلکه در تصور از تغییر، مرجعیت‌پذیری و شیوه مواجهه با نظم موجود نیز بازتاب پیدا می‌کرد. بخشی از دانشجویان، نسل‌های پیشین را محافظه‌کار و متمایل به اصلاح تدریجی تلقی می‌کردند و در مقابل، از خود به‌عنوان نسلی یاد می‌کردند که حساسیت بیشتری نسبت به کنترل‌های نمادین و محدودیت‌های سبک زندگی دارد. سمانه که اقتصاد خوانده و از فعالان نسل جدید دانشجویان است در این باره چنین می‌گوید:

«ما یهو وارد اینترنت شدیم و یهو مواجه شدیم با حجم عظیمی از اطلاعات؛ و خب اونا خیلی رومون تأثیر گذاشتن و باعث شدن که ذهنیت مون، طرز تفکر مون

واقعاً متفاوت باشه با نسل‌های قبل؛ و نسل‌های قبلی مون می‌گم واقعاً شاید تا همین الانش هم نخوان که یه اتفاق گنده بیفته، هنوز هم به اصلاح شدن اونا قانع باشن ولی ما دیگه نخواستیم اصلاح بشن.»

این تفاوت افق‌های ذهنی و ارزشی، در متن اعتراضات، خود را به شکل «شکاف‌ها و مرزبندی‌های اجتماعی در فضای دانشجویی» نیز آشکار می‌کرد. در روزهای اعتراض، دانشگاه بیش از گذشته به فضایی تبدیل شده بود که در آن مرزهای «ما» و «آنها» و نیز تفاوت در تجربه‌های هویتی و اجتماعی، به صورت روزمره تجربه می‌شد. در برخی روایت‌ها، این شکاف‌ها در قالب دوقطبی میان دانشجویان معترض و غیرمعترض ظاهر می‌شد؛ در برخی دیگر، تفاوت‌های جنسیتی، فرهنگی، مذهبی یا قومیتی بیش از گذشته به چشم می‌آمد. فرزاد، دانش‌آموخته حقوق، این وضعیت را چنین توصیف می‌کند:

«یک فضای بسیار شلوغ و سردرگم‌کننده‌ای ما خصوصاً در اون برهه داشتیم که خیلی خیلی تأثیر منفی گذاشت روی اقدامات ما و خیلی‌ها رو نسبت به هم بدبین کرد. خیلی موارد رو که درواقع می‌تونست نتایج خوبی داشته باشه رو عقیم کرد و خلاصه بخوام بگم هرکسی ساز خودش رو می‌زد. زمانی که هرکسی ساز خودش رو می‌زنه در جهت منافع عده‌ای خاص، نمی‌شه انتظار داشت که درواقع فضا، فضای سالمی باقی بمونه.»

در نتیجه، مرزبندی‌های اعتراضی به تدریج به سطح روابط روزمره نیز سرایت می‌کرد و مناسبات درون‌دانشجویی را در فضای دانشگاه تحت تأثیر قرار می‌داد.

بر این اساس، اعتراض در این محور به موقعیتی برای مرئی شدن شکاف‌هایی تبدیل می‌شد که پیش‌تر نیز در متن زیست دانشگاهی حضور داشتند، اما در شرایط اعتراضی با وضوح بیشتری تجربه و به بخشی از تجربه روزمره و ملموس زندگی دانشگاهی تبدیل می‌شدند.

محور سوم: اعتراض به‌مثابه «آزمون امکان بودن»

در یکی دیگر از ابعاد وضعیت منازعه‌آمیز دانشگاه در سال ۱۴۰۱، اعتراض به عرصه‌ای بدل

شد که در آن دانشجویان به‌طور مداوم در حال آزمودن حدود و مرزهای «امکان بودن» در فضای دانشگاه بودند؛ این که تا چه حد می‌توان حضور داشت، چگونه می‌توان کنش کرد و هر سطح از مشارکت چه پیامدهایی به‌همراه دارد. آزمونِ امکانِ بودن، در تعامل با مجموعه‌ای از شرایط مداخله‌گر شامل پویایی‌های درون‌گروهی دانشجویان، مواجهه‌های تنظیم‌گرا نه دانشگاه، تحولات بیرونی و فضای رسانه‌ای شکل می‌گرفت و به‌طور مداوم بازتنظیم می‌شد.

یکی از مهم‌ترین عوامل شکل‌دهنده این وضعیت، «پویایی‌های درون‌گروهی دانشجویان» بود. در فضای اعتراضی، حضور یا عدم حضور در تجمع‌ها به امری خنثی تبدیل نمی‌شد، بلکه دانشجویان در معرض نوعی فشار جمعی و داوری غیررسمی قرار می‌گرفتند. به تعبیر امیر، مسئول یکی از تشکلهای دانشجویی:

«آدم‌ها می‌گفتن فلانی تو کلاس نشسته و خب این یه فشار روانی روی اون آدم می‌انداخت.»

در چنین فضایی، حتی ماندن در وضعیت عادی نیز می‌توانست معنایی سیاسی و جمعی پیدا کند.

هم‌زمان، دانشجویان در نوعی فرآیند «تنظیم مشارکت و فاصله‌گیری» به‌صورت مستمر میزان حضور خود را با توجه به هزینه‌ها و شرایط متغیر تنظیم می‌کردند. برخی با فاصله در تجمعات حاضر می‌شدند، برخی فقط همراهی نمادین داشتند و برخی نیز به‌طور کامل کناره‌گیری می‌کردند. به تعبیر الهام از فعالان دانشکده ادبیات:

«یه عده بودن که حداقل می‌ومدن و ایستادن با یه فاصله‌ای نگاه می‌کردن ولی یه عده‌ای هم بودن که مثلاً سر کلاس‌ها می‌رفتند و اصلاً قاطی نمی‌شدند. یه عده هم یا خیلی می‌ترسیدن یا مثلاً خیلی محافظه‌کار بودن ولی می‌ومدن با ماسک با فاصله و همراه جمعیت می‌ومدن حتی آگه شعار نمی‌دادن همراه مون راه می‌ومدن.»

در کنار این وضعیت، «مواجهه‌های تنظیم‌گرا نه دانشگاه» (از جمله احضار، تعلیق، ممنوع‌الورودی و تماس با خانواده) نقش مهمی در محدود کردن و بازتعریف امکان

حضور داشت. به گفته ساناز دانشجوی کارشناسی ارتباطات که خود تجربه ممنوع‌الورودی و تعلیق داشت:

«مثلاً من یادمه یه روز از دم دانشکده روانشناسی تا ارتباطات همین جوری آدم بود یعنی بچه‌های ما بودن این قدر جمعیت اومده بودن بچه‌ها به ما اضافه شدن ولی شروع کردن به تعلیق کردن، ممنوع‌الورود کردن، دیگه ترسیدن، کم شدن هی ذره ذره.»

تنظیم‌های انضباطی و روانی-اجتماعی دانشگاه، امکان بودن دانشجویان را محدود می‌کرد، اما هم‌زمان به شکل‌گیری نوعی «تنظیم متقابل قواعد مواجهه» انجامید؛ کشاکشی میان دانشگاه و دانشجویان بر سر شیوه‌های حضور. دانشگاه با افزایش هزینه‌ها مرزهای کنش را تثبیت می‌کرد و دانشجویان با تغییر شیوه‌های حضور، این مرزها را به آزمون می‌گذاشتن. بی‌تا، دانشجوی کارشناسی ارشد ارتباطات، مثالی از این مواجهه را بیان می‌کند:

«اون ممنوع‌الورود کردن بعضی از دانشجوها به یه سری سلسله تحصن‌ها منجر شد. اتفاقاً شاید بگم از کف فضای عمومی دانشگاه کشیده شد به یه سری دانشکده‌ها؛ یعنی مثلاً طرف رفت توی دانشکده‌اش نشست کف زمین تحصن کرد. ولی خب در عین حال هم انگار عامل تشدیدش بود هم عامل رکودش.»

این روند، هم‌زمان با «رسانه‌ای شدن اعتراضات»، نوعی دوگانگی میان دیده‌شدن به‌عنوان نوعی امکان بودن و آسیب‌پذیری ایجاد کرد. دانشجویان از یک‌سو به دنبال بازنمایی و دیده‌شدن اعتراض بودند و از سوی دیگر، از پیامدهای آن هراس داشتند: رزا در این مورد می‌گوید:

«اینجا هم رسانه رو خیلی مهم می‌دیدم. منتشر کردن این‌ها هم خیلی باز مؤثر بود. از تجمعات خودمون همین جوری که چهره‌ها معلوم نشه فیلم می‌گرفتیم، پخش می‌کردیم. اینا همه شون وابسته بود به این که بگن آقا دانشگاه علامه هم بیداره، یه کاری داره انجام می‌ده.»

اما در مقابل:

«هر فیلمی، هر دیتایی که از اون تجمعات منتشر می‌شد می‌تونست برای هر کدوم از اون بچه‌ها گرون تموم بشه.» (بی‌تا)

از طرف دیگر در ادامه اعتراضات، «ابهام و رویازدگی در افق کنش اعتراضی» باعث فرسایش امکان بودن شد. بسیاری از مشارکت‌کنندگان توضیح می‌دادند که اگرچه نسبت به وضعیت موجود معترض بودند، اما تصویر روشنی از مسیر، نتیجه یا امکان تغییر نداشتند. سوگند این تجربه را چنین بیان می‌کند:

«ما خیلی خودمون هم نمی‌دونستیم داریم چی کار می‌کنیم؛ یعنی می‌دونستیم چی می‌خوایم ولی نمی‌دونستیم توی فضای دانشگاهی باید چی کار کنیم. به خاطر همین از یه جایی به بعد گفتن خب که چی دیگه؟ مثلاً چقدر دیگه تجمع کنیم، تحصن کنیم؟ یعنی به نتیجه‌ای می‌خواستن یه عده‌ای؛ و خب وقتی اون نتیجه نیست اون ناامیدی هی بیشتر می‌شه.»

در نتیجه، امکان بودن در وضعیت اعتراضی، امری ثابت و پایدار نبود، بلکه در نسبت با امید، فرسودگی، ترس و ادراک امکان تغییر دائماً جابه‌جا می‌شد. هم‌زمان، «تحولات و مداخلات بیرونی» (از جمله شدت یا کاهش اعتراضات خیابانی و اخبار خشونت) مستقیماً بر ادراک امکان کنش در دانشگاه اثر می‌گذاشت و سطح مشارکت را تغییر می‌داد. فاطمه از تشدید اعتراضات دانشگاهی در این شرایط می‌گوید:

«و خب تشدیدش رو هم می‌تونم بگم که اتفاقاتی که موازی با اعتراضات خیابان می‌افتاد مثلاً کشته شدن نیکا شاکرمی خیلی تأثیر داشت در اعتراضات. کیان پیرفلک که خودش خیلی تأثیر بسزایی داشت و خب انگار که مثلاً این سوگ رو تشدید می‌کرد، این غم رو تشدید می‌کرد. هر چی سن کشته‌شدگان پایین‌تر می‌شد شدت واکنش‌ها بیشتر می‌شد انگار چون احساسات رو بیشتر درگیر می‌کرد.»

و سینا هم این تداخل را مهم‌ترین عامل رکود اعتراضات دانشگاه می‌داند:

«باعث رکودش طبیعتاً اولین عامل و مهم‌ترین عامل، رکود در سطح کشور بود.

وقتی در سطح کلان و در سطح جامعه تا حدی فضا آرام شد، دانشگاه هم آرام شد.»

در کنار این موارد، برخی دانشجویان به تأثیر «جریان‌های سیاسی و رسانه‌ای خارج از کشور» نیز اشاره می‌کردند؛ مداخلاتی که گاه امید و مشروعیت ایجاد می‌کرد و گاه با تولید انتظارات غیرواقع‌بینانه، به سرخوردگی و فرسودگی دامن می‌زد. نیما از فعالان دانشجویی دانشکده علوم سیاسی، از این جریان‌ات به‌عنوان آسیب امکان‌بودن یاد می‌کند:

«یکی از آسیب‌های بزرگی که وجود داشت این بود که از یک جایی به بعد، بیشتر از خارج از کشور، یک ذهنیتی بود که انگار انقلاب هم شده و اصلاً وارد فضای تعیین دولت شده بودن که خیلی عجیب بود؛ یعنی من نقش اپوزیسیون خارج رو توی این فضای یاس و سرکوب خیلی پررنگ می‌بینم از این جهت که این ذهنیت القاء شد که خب یک ماه آینده کار تمومه و همین ذهنیت باعث می‌شه که سرخوردگی ایجاد بشه، باعث می‌شه بالاخره برای نسل جوان که خب اون شکست رو بخواد بپذیره زودتر، بگه که خب نشد دیگه، ماه هم گذشت و نشد.»

درنهایت، «آزمون امکان‌بودن» را می‌توان به‌عنوان فرایندی فهم کرد که در آن دانشجویان در کشاکش میان فشار جمعی، مداخلات نهادی، رسانه‌ای شدن و افق‌های متغیر امید و ناامیدی، به‌طور مداوم نسبت خود را با کنش، حضور و سکوت بازتعریف می‌کردند. اعتراض در اینجا نه یک رخداد، بلکه یک وضعیت ناپایدار زیستن در مرز امکان و ناممکن بود.

محور چهارم: اعتراض به‌مثابه «بازتعریف دانشگاه»

در امتداد تجربه‌های زیسته‌ای که در محورهای پیشین ترسیم شد، اعتراضات دانشگاهی ۱۴۰۱ به تدریج دانشگاه را از یک زمینه صرف آموزشی یا اداری فراتر برد و آن را به میدان کنش سیاسی زیسته بدل کرد. دانشگاه در جریان اعتراضات دیگر صرفاً نهادی آموزشی یا بستری موقت برای بروز کنش سیاسی تلقی نمی‌شد، بلکه به میدان اصلی منازعه‌ای بدل شد

که در آن نسبت دانشجویان با نظم نهادی، قدرت، قواعد رسمی و زندگی روزمره به‌طور مداوم بازتنظیم می‌گردید. در روایت دانشجویان، اعتراضات ۱۴۰۱ تجربه‌ای بود که باعث شد خود «دانشگاه» به‌عنوان یک فضا، یک نهاد و یک موقعیت اجتماعی، دوباره معنا شود؛ بنابراین، دانشگاه از نهادی آموزشی-اداری به فضایی منازعه‌آمیز تبدیل می‌شد که در آن نزاع بر سر شیوه زیست، کرامت، بدن و آینده جریان داشت.

در این محور، تمرکز نه صرفاً بر خود کنش اعتراضی، بلکه بر دگرگونی نقش و معنای دانشگاه است؛ نهادی که به‌واسطه ظرفیت‌های تاریخی، فضایی و ارتباطی خاص خود، امکان‌هایی متمایز برای کنشگری دانشجویی فراهم می‌کرد. یکی از ابعاد این وضعیت، «ادراک امنیت و کنترل‌پذیری نسبی فضای دانشگاه در مقایسه با خیابان» بود. بسیاری از دانشجویان دانشگاه را، دست‌کم در مقاطعی از اعتراضات، فضایی قابل‌پیش‌بینی‌تر و کم‌هزینه‌تر از خیابان تلقی می‌کردند؛ فضایی که اگرچه خالی از کنترل و فشار نبود، اما همچنان امکان‌هایی برای جمع‌شدن، دیده‌شدن و تجربه کنش جمعی در آن وجود داشت. یحیی دانشجوی کارشناسی در این مورد گفت:

«به تفاوت اصلی‌ای که داشت بحث هزینه بود. هزینه توی دانشگاه خیلی کمتر از خیابون بود؛ یعنی من دانشجوی می‌دونستم که دیگه ته تهش قراره برم کمیته انضباطی. قرار نیست تیر بخورم یا بازداشتشم یا برم اوین. می‌دونید این هزینه خیلی به نظر من تأثیر داشت.»

هم‌زمان، «سنت تاریخی اعتراض دانشجویی و هویت‌مندی کنشگری» نیز در بازتعریف دانشگاه نقش مهمی داشت. در روایت مشارکت‌کنندگان، دانشگاه از پیش با حافظه‌ای تاریخی از اعتراض، مطالبه‌گری و کنش جمعی پیوند خورده بود و همین امر، اعتراضات ۱۴۰۱ را برای بخشی از دانشجویان در امتداد سنتی آشنا و معنادار قرار می‌داد. در این معنا، دانشگاه به‌عنوان نهادی تاریخی، حامل نوعی هویت کنشگرانه ادراک می‌شد؛ هویتی که به حضور دانشجویان در فضای اعتراضی معنا و مشروعیت می‌بخشید. نیکتا این نقش تاریخی را چنین توضیح می‌دهد:

«واقعیت آینه که دانشگاه همیشه در طول تاریخ در هر دوره‌ای همیشه محل این بوده که انتقادهای صورت بگیرد، پرسش‌ها طرح بشه و به نظرم خیلی طبیعیه که هر اتفاق اجتماعی که این قدر هم بزرگ و فراگیره بازتابش در دانشگاه‌ها هم بخواد دیده بشه.»

در کنار این موارد، «ظرفیت‌های سازمان‌دهی و شبکه‌سازی در محیط دانشگاه» نیز به بازتعریف دانشگاه به مثابه میدان کنش کمک می‌کرد. تراکم روابط روزمره، حضور مستمر دانشجویان در فضاهای مشترک، شبکه‌های دوستی، تشکلهای و ارتباطات غیررسمی، شرایطی را فراهم می‌کرد که در آن اخبار، فراخوان‌ها و اشکال مختلف هماهنگی به سرعت منتقل می‌شد. بسیاری از اشکال کنش اعتراضی در بستر همین شبکه‌های روزمره و ارتباطات غیررسمی شکل می‌گرفت. از این منظر، دانشگاه خود به زیرساخت اجتماعی و ارتباطی کنش اعتراضی تبدیل شده بود. نیما درباره این فضا می‌گوید:

«من فکر می‌کنم تنها چیزی که می‌شه در مورد فضای دانشگاهی گفت آینه که خب یک سری آدم‌هایی هستن که به واسطه شرایط سن‌شون و به واسطه نوع درگیری‌هاشون و بستری که هستن، بعضاً شاید به هم شبیه‌تر فکر بکنن، ذهنیت‌هاشون نزدیک‌تر باشه، می‌تونن به سری اکت‌ها انجام بدن.»

در پرتو این ظرفیت‌های شبکه‌ای، فضاهای عادی دانشگاه-از کلاس‌ها و راهروها گرفته تا لابی‌ها و محوطه‌های دانشکده و حتی خوابگاه‌ها-به تدریج کارکردی فراتر از نقش آموزشی خود یافتند و به مکان‌هایی برای تجمع، گفت‌وگو و مقاومت نمادین بدل شدند، همان‌طوری که مریم، دانشجوی کارشناسی روان‌شناسی می‌گوید:

«از یه جایی به بعد ما دور دانشگاه رو از دور مقبره تا ارتباطات تا روان‌شناسی، مدیریت همه جا راه می‌رفتیم.»

بر این اساس، در این محور، اعتراضات دانشگاهی خود معنای دانشگاه را بازتعریف می‌کرد. دانشگاه در تجربه دانشجویان، دیگر فقط محل آموزش یا گذراندن دوره تحصیلی نبود، بلکه به فضایی برای تجربه زیست جمعی، بازاندیشی در نسبت با قدرت و آزمودن

امکان‌های کنشگری تبدیل می‌شد؛ فضایی که ظرفیت‌های تاریخی، فضایی و ارتباطی آن، دانشگاه را به یکی از مهم‌ترین میدان‌های تجربه و بازتولید منازعه اجتماعی بدل می‌کرد.

مقوله هسته: زیست‌منازعه

پس از استخراج چهار محور معنایی، گام تحلیلی بعدی در این پژوهش، خوانش آن‌ها نه به‌عنوان مضامینی مستقل، بلکه به‌مثابه اجزای درهم‌تنیده‌ی یک فرایند واحد بود. اتصال محورها نشان می‌دهد که اعتراضات دانشگاهی ۱۴۰۱ از منطق خطی «مطالبه-کنش-نتیجه» پیروی نمی‌کنند، بلکه واجد منطقی فرایندی‌اند که در آن اعتراض به بخشی از زیست‌روزمره‌ی دانشگاهی تبدیل می‌شود. در این وضعیت، محور نخست بر گشایش امکان بیان و گفتن آنچه پیش‌تر ناگفتنی بود دلالت دارد؛ گشایشی که هم‌زمان با مرئی‌شدن شکاف‌های نهادی، نسلی و ارزشی و تبدیل اعتراض از تجربه‌ای فردی به وضعیتی رابطه‌ای و موقعیتی همراه می‌شود. در پیوند با این وضعیت، دانشجویان به‌طور مداوم با مسئله‌ی «چگونه بودن» در فضای دانشگاه مواجه می‌شوند؛ وضعیتی که در محور سوم صورت‌بندی شده و در آن، اعتراض نه صرفاً بیان یا افشا، بلکه آزمودن عملی امکان‌های متفاوت زیستن در دل محدودیت‌های نهادی است. هم‌زمان، این تجربه‌ها در بستر دانشگاه، معنای خود دانشگاه را نیز بازتعریف می‌کنند و آن را از نهادی صرفاً آموزشی به عرصه اصلی منازعه‌ای بدل می‌کنند که در آن نسبت دانشجویان با نظم نهادی، قدرت، قواعد رسمی و زندگی روزمره به‌طور مداوم بازتنظیم می‌گردد.

برآیند این پیوندها منطق مشترکی را آشکار می‌کند که در همه محورها حضور دارد: اعتراضات دانشگاهی ۱۴۰۱ در تجربه دانشجویان، کنشی مقطعی یا سازمان‌یافته نبود، بلکه به شکل‌گیری وضعیتی مداوم از تنش در زیست دانشگاهی انجامید. در این وضعیت، منازعه نه فقط بیرون از زندگی دانشگاهی، بلکه در درون شیوه‌های زیستن، تعاملات روزمره، تجربه بدن و امکان بیان در دانشگاه جریان داشت. بر این اساس، مفهوم

«زیست‌منازعه» به عنوان صورت‌بندی تحلیلی این وضعیت به کار گرفته می‌شود؛ مفهومی که به درهم‌تنیدگی پایدار میان زیست روزمره و منازعه در بستر دانشگاه اشاره دارد.

جدول ۳: مقوله‌ها و مقوله هسته

مفهوم محوری	مقوله نهایی	خوشه مقوله‌ای	محورهای پدیده	مقوله هسته
انباشته شدن نارضایتی در زندگی روزمره؛ احساس نداشتن آینده روشن؛ بی‌اعتمادی به امکان حل مسائل از مسیرهای رسمی	فرسایش اعتماد به نظم نهادی موجود	شرایط علی	اعتراض به مثابه آنچه پیش‌تر ناگفتنی بود	بی‌سازماندهی
فوت مهسا امینی به عنوان نقطه‌ی گسست نمادین؛ چالش در خوانش مسائل مرتبط با بدن، زیست روزمره و آزادی‌های فردی؛ تبدیل یک رخداد بیرونی به مسئله‌ی زیسته‌ی درونی (همذات‌پنداری نسلی و جنسیتی)	فعال شدن حساسیت‌های هنجاری و عاطفی انباشته در حوزه بدن و آزادی			
انتقال ناآرامی‌های اجتماعی و فضای ملت‌ب ۱۴۰۱ به دانشگاه؛ تجربه‌ی زیسته‌ی کنترل و نظارت بر بدن و زیست روزمره دانشجویان؛ سیاسی‌شدن مطالبات صنفی دانشجویان	انباشت تجربه‌های تنش و منازعه در زندگی دانشگاهی			
وقفه‌ی ناشی از همه‌گیری کرونا در زیست دانشگاهی؛ بازگشایی ناگهانی دانشگاه در فضای ملت‌ب ۱۴۰۱	گسست و اختلال در تداوم زیست اجتماعی-دانشگاهی	شرایط زمینه‌ای		
تکثر و چندصدایی کنشگران	پویایی‌های درون‌گروهی کنش در فضای اعتراضی	شرایط مداخله‌گر		

مفهوم محوری	مقوله نهایی	خوشه مقوله‌ای	محورهای پدیده	مقوله هسته
	دانشجویان			
فاصله بین تجربه زیست روزمره و چارچوب‌های رسمی؛ بازتنظیم افق‌های ذهنی از طریق زیست مجازی و رسانه‌ها و مشروعیت‌بخشی ذهنی اعتراض	دگرگونی در افق‌های ذهنی و بین‌الذهانی در نسبت با رسانه‌ها و تجربه روزمره	شرایط زمینه‌ای	اعتراض به مثابه مرزی‌شدن شکاف	
تفاوت تجربه زیسته دانشجویان ورودی‌های مختلف؛ حساسیت نسلی در سبک کنش و مرجعیت‌پذیری؛ حساسیت بالا نسبت به کنترل‌های نمادین و هنجاری؛ اولویت یافتن کرامت فردی، بدن، سبک زندگی و خودبیانگری	دگرگونی در مرجعیت‌های ارزشی و هنجاری در میان نسل جدید دانشجویان			
شکاف‌های درون‌دانشجویی (دوقطبی‌سازی)؛ دوگانگی‌ها و شکاف‌های اجتماعی (شکاف‌های جنسیتی، قومیتی، مذهبی و...)	شکاف‌ها و مرزبندی‌های اجتماعی در فضای دانشجویی			
تنظیم انضباطی؛ تنظیم روانی-اجتماعی	مواجهه تنظیم‌گرانه نهاد دانشگاه با اعتراضات دانشجویی	شرایط مداخله‌گر		
فشارهای محیطی-عاطفی درون‌گروهی؛ تنظیم مشارکت و فاصله‌گیری	پویایی‌های درون‌گروهی کنش در فضای اعتراضی دانشجویان	شرایط مداخله‌گر	اعتراض به مثابه آزمون امکان‌بودن	
تنظیم انضباطی؛ تنظیم روانی-اجتماعی؛ تنظیم متقابل قواعد مواجهه	مواجهه تنظیم‌گرانه نهاد دانشگاه با اعتراضات دانشجویی			
مشروعیت‌یابی کنش از خلال دیده‌شدن	رسانه‌ای‌شدن			

مفهوم محوری	مقوله نهایی	خوشه مقوله‌ای	محورهای پدیده	مقوله هسته
رسانه‌ای؛ آسیب‌زایی و کنترل‌پذیری کنش در بستر رسانه‌ای-مجازی	اعتراضات و دوگانه‌ی گسترش/کنترل کنش دانشجویی			
ابهام در اهداف کنش و نبود افق روشن از نتیجه اعتراض؛ تصور شتاب‌زده از فرآیند تغییر اجتماعی و فرسودگی احساسی-روانی	ابهام و روپوشیدگی در افق کنش اعتراضی			
شوکه‌های عاطفی-نمادین ناشی از رخداد‌های شاخص بیرونی؛ سرکوب یا فروکش خیابان؛ مداخله جریان‌های سیاسی برون‌مرزی	درهم‌تنیدگی کنش دانشگاهی با تحولات و مداخلات بیرونی			
ادراک امنیت و کنترل‌پذیری فضای دانشگاه نسبت به خیابان؛ سنت تاریخی اعتراض دانشجویی و هویت‌مندی کنشگری؛ ظرفیت‌های سازماندهی و شبکه‌سازی در محیط دانشگاه	ظرفیت تاریخی و فضایی دانشگاه برای کنشگری دانشجویی	شرایط زمینه‌ای	اعتراض به مثابه بازتعریف دانشگاه	
تعداد زیرمقوله‌ها: ۳۵	تعداد مقوله‌ها: ۱۳			مجموع

از معنا به کنش: راهبردهای زیست‌منازعه

چهار محور معنایی استخراج شده، صرفاً توصیف تجربه‌ی اعتراض نیستند، بلکه منطق عملی راهبردهایی را آشکار می‌کنند که دانشجویان برای زیستن در وضعیت منازعه‌آمیز دانشگاه به کار می‌گرفتند. در این معنا، راهبردها شیوه‌هایی برای مواجهه، تداوم حضور، مدیریت ریسک و بازتعریف امکان کنش در دل وضعیت اعتراضی بودند.

در پی گشایش امکان بیان و گفتن امر ناگفتنی، بخشی از دانشجویان به «راهبردهای مواجهه‌گرانه» روی آوردند؛ راهبردهایی که هدف آن‌ها مرئی‌سازی جمعی اعتراض و

تصاحب نمادین فضای دانشگاه بود. این راهبردها شامل تجمع، تحصن، تصاحب فضا، شعار، بیانیه، سرودخوانی، راهپیمایی، اجرای پرفورمنس، استفاده از پلاکارد و پارچه‌نویسی و نیز تعطیل کردن یا ترک جمعی کلاس‌ها و مراسم رسمی می‌شد. امیر از فعالان دانشجویی دانشکده علوم اجتماعی راهبردهای مواجهه‌گرا را چنین معرفی می‌کند:

«بزارهای اعتراض که خب خیلی متفاوت بود. ما از تجمعات خیلی رادیکالی که درس بیانیه‌های تند خونده بشه و شعار داده بشه وجود داشت تا زمانی که بچه‌ها رژه می‌رفتن جلوی دفتر اساتید. یک مورد دیگه این بودش که کلاس‌ها رو کنسل می‌کردن، بچه‌ها تصمیم گرفتن سر کلاس‌ها نرن و کلاس‌ها لغو می‌شد.»

هم‌زمان، مرئی‌شدن شکاف‌های ارزشی و نهادی، به شکل‌گیری «راهبردهای نمادین و پنهان در زندگی روزمره» انجامید؛ راهبردهایی که در آن‌ها مقاومت، نه لزوماً از طریق رویارویی مستقیم، بلکه از خلال دستکاری نمادها، بازتعریف بدن و تغییر معنای فضاها، روزمره پیگیری می‌شد. اشکال روزمره مقاومت، یادمان‌سازی، دیوارنویسی، شب‌نامه‌نویسی و راهبردهای بدن‌مند همچون تغییر پوشش، استفاده از نمادها و به چالش کشیدن مرزهای هنجاری تثبیت‌شده، بخشی از این منطق کنش بودند. یحیی از دانشجویان دانشکده ارتباطات از نمادهای اعتراض صحبت می‌کند:

«مثلاً من یادمه اون اتفاقی که برای کیان پیرفلک افتاد که حالا یه قایقی درست کرده بودن و این‌ها بچه‌ها اومدن خیلی خودجوش خودشون چند تا قایق درست کردن و گذاشتن و انداخته بودن توی اون حوض جلوی دانشکده حقوق. این مثلاً یکی از کاراشون بود. اون درفش کاویانی یه دونه دیگه از کاراشون بود. یادمه یه سری دستبندهای «زن زندگی آزادی» بچه‌ها درست کرده بودن.»

و سروین دانشجوی زبان اشکال روزمره مقاومت را می‌گوید:

«و اون موقع هم ما توی دانشکده یادمه بچه‌ها هم کم‌کم دیگه مثلاً این ترس‌شون ریخته بود و حالا بخوان بدون شال بیان، حتی بچه‌ها بیان داخل محوطه دانشکده سیگار بکشند.»

در پیوند با آزمون امکان بودن، دانشجویان به تدریج «راهبردهای تنظیم ریسک و تداوم کنش» را نیز به کار گرفتند؛ راهبردهایی که در آن‌ها کنش اعتراضی دائماً با سطح سرکوب، هزینه‌ها و امکان‌های موجود بازتنظیم می‌شد. انعطاف تاکتیکی، جابه‌جایی از تجمع به سکوت یا پراکندگی، پنهان‌سازی هویت، احتیاط در شبکه‌های اجتماعی و مراقبت جمعی، بخشی از این تلاش برای حفظ امکان حضور در وضعیت اعتراضی بود. یحیی در مورد تغییر تاکتیک می‌گوید:

«بعضی وقت‌ها که سرکوب شدید می‌شد یا بچه‌ها تعلیق می‌شدند مثلاً ما شعار نمی‌دادیم، صرفاً تحصن می‌کردیم و می‌نشستیم و سکوت می‌کردیم.»

و کیوان دانشجوی اقتصاد و سروین نیز راهبردهای پنهان‌سازی هویت و احتیاط در شبکه‌های اجتماعی را توضیح می‌دهند:

«اونجاها بود که دیگه همه چی در حد تشکل شد، دیگه خارج تشکل آدم تقریباً نمی‌ومد. اینجاها دیگه ما می‌دونستیم فیلمبرداری باید با کی باشه، فقط آدم‌های خودی باید فیلمبرداری کنن و فقط تصاویر شطرنجی شده باید منتشر بشه.»

«بچه‌ها اومدن صورتاشونو پوشوندن، ماسک زدن، اومدن توی حیاط‌ها بعد شروع کردن به اعتراض.»

هم‌زمان، بازتعریف دانشگاه به مثابه میدان کنش، زمینه‌ی ظهور «راهبردهای سازمان‌دهی و هماهنگی» را فراهم کرد؛ راهبردهایی که بیش از آن‌که متکی بر رهبری متمرکز باشند، بر شبکه‌های غیررسمی، هماهنگی افقی و استفاده از تجربه‌ی فعالان دانشجویی و تشکلی استوار بودند. بر این اساس، مریم از سازمان‌دهی غیررسمی تجمعات می‌گوید:

«ما همیشه طبق یه قرار نانوشته‌ای می‌دونستیم که نزدیکای تایم ناهار از ساعت یازده اینا دم مقبره هستن بچه‌ها و از اون طرف هم می‌گم اون رهبرهایی که بچه‌ها می‌گن که رهبر نبودن شعار می‌دادن و بقیه تکرار می‌کردن ولی سازماندهی در همین حد بود که کی شعار رو بده و مثلاً یکی دو نفر با خودشون عکس و اسم بچه‌های تعلیقی رو می‌آوردن و اینا.»

و نیما ساختار افقی رهبری اعتراضات را توصیف می‌کند:

«یه سری بچه‌ها می‌گم پای کارتر بودن و خب پای ثابت‌تر بودن ولی این که بگم مثلاً حالا رهبری نه، هماهنگ کننده بودن و شما می‌دونستید که این جمعیت الآن این ساعت می‌گه ما تجمع می‌گیریم می‌گیرن، تو این حق انتخاب رو داری که بیوندی یا نیوندی. این جووری بودش بیشتر.»

در کنار این موارد، بخشی از دانشجویان برای کاهش هزینه‌ها و مدیریت پیامدهای وضعیت اعتراضی، به «راهنماهای تنظیم نهادی» متوسل شدند؛ راهنماهایی که از طریق گفت‌وگو و چانه‌زنی با مسئولان دانشگاه، تشکیل کمیته‌های حقوقی و ارجاع منازعه به قواعد و رویه‌های رسمی، تلاش می‌کرد امکان ادامه‌ی حضور و کنش را در دل نهاد دانشگاه حفظ کند. کاوه از فعالان دانشجویی در این باره می‌گوید:

«ما کمیته حقوقی تشکیل دادیم وقتی که مواجه شدیم با اون بازخوردهایی که از طرف دانشگاه به‌ویژه احضار به کمیته‌های انضباطی، احضار به بیرون، زندان که آقا وکیل بگیر، برای فلانی، برای فلانی دادخواست بنویس، اینا هم کمیته حقوقی تشکیل داده بودیم.»

بر این اساس، راهنماهای دانشجویان را می‌توان شیوه‌هایی متکثر برای زیستن در وضعیت «زیست‌منازعه» دانست؛ راهنماهایی که از مواجهه‌ی مستقیم و مرئی تا مقاومت‌های روزمره، از تنظیم ریسک تا سازمان‌دهی افقی و تنظیم نهادی را دربرمی‌گرفت و همگی در جهت حفظ، بازتعریف یا گسترش امکان کنش در فضای دانشگاه عمل می‌کردند.

از کنش به پیامد: رسوب‌های زیست‌منازعه

راهنماهایی که در بستر زیست‌منازعه شکل گرفتند، صرفاً به تجربه‌ای مقطعی از اعتراض ختم نشدند، بلکه پیامدهایی ماندگار در سطوح زیسته، رابطه‌ای و نهادی برجای گذاشتند؛ پیامدهایی که بیش از آن که در قالب تغییرات رسمی و فوری قابل مشاهده باشند، در لایه‌های عمیق‌تر تجربه، روابط و ادراک دانشجویان رسوب کردند.

در سطح «زیسته-ذهنی»، آنچه در چارچوب مفهوم زیست‌منازعه قابل توضیح است،

انباشت هزینه‌های عاطفی و شخصی کنش، دگرگونی در خودفهمی سیاسی و اخلاقی و بازتنظیم افق آینده و مسیر زیست فردی-حرفه‌ای دانشجویان است. تجربه‌ی مستمر فشار، تعلیق و تهدید «انباشت هزینه‌های عاطفی و شخصی کنش» را در پی داشت؛ به گونه‌ای که برای بخشی از دانشجویان با فرسودگی روانی و اختلال در زندگی روزمره همراه بود. به نظر سینا:

«آن‌هایی که خیلی درگیر این حوادث بودند یک دوران افسردگی رو بعد از دوری از دانشگاه، بعد از کمیته‌های انضباطی داشتند یا اصلاً زندگی‌شون پاشیده بود.»

«تغییر در خودفهمی سیاسی و اخلاقی» نیز بخشی از این تجربه بود و بسیاری از مشارکت‌کنندگان، اعتراض را نقطه‌ای برای بازسازی معنایی خود، بازاندیشی نسبت به رادیکالیسم، مسئولیت، ترس، تعهد و نسبت با جمع توصیف می‌کردند. فاطمه در مورد این خودفهمی می‌گوید:

«می‌شه گفت یک بازسازی، یک واکاوی، یک درون‌نگری بود و شاید اگر ما در دورانی درس می‌خوندیم که این اتفاقات نمی‌افتاد شناخت کمتری از خودمون داشتیم و فکر می‌کردیم حرکات اون شکلیه که بهمون کمک می‌کنه. بازسازی آره آگه شخصی در نظرش بگیرم آره.»

به علاوه، نوعی «بازتنظیم افق آینده و مسیر زیست فردی-حرفه‌ای» نیز در روایت‌ها دیده می‌شد که در برخی موارد، تغییر نگاه دانشجویان به آینده، ادامه تحصیل، مهاجرت یا مسیر شغلی تحت تأثیر این تجربه را نشان می‌داد؛ همان‌طوری که مینا آن را توصیف می‌کند:

«بزرگ‌ترین پیامدش برای خود من تو زندگی شخصیم تغییر رشته بود یعنی تغییر رشته دادم، تفکراتم خیلی بزرگ‌تر شد، خیلی بزرگ شدم، به معنای واقعی بزرگ شدم. خیلی چیزها معنانش رو برای من از دست داد و خیلی چیزها معنانش برای من پررنگ‌تر شد.»

در سطح «رابطه‌ای-جمعی»، اعتراضات هم‌زمان به «تقویت پیوندهای همدلانه» و «بازتنظیم

مرزهای اعتماد» انجامید. تجربه‌ی مشترک اعتراض، برای بخشی از دانشجویان زمینه‌ساز شکل‌گیری شبکه‌های حمایتی، دوستی‌های پایدار و احساس هم‌سرنوشتی شد، اما در مقابل، فضای امنیتی و فشارهای بیرونی، بی‌اعتمادی، سوءظن و تشدید شکاف‌های درون دانشجویی را نیز به همراه داشت. درعین حال، تجربه‌ی اعتراض به «شکل‌گیری حافظه‌ای جمعی» و ماندگار انجامید که حتی فراتر از تداوم کنش خیابانی، در ذهن و روابط دانشجویان باقی ماند.

سمانه: «باعث شد بچه‌ها انگار به همبستگی بین‌شون ایجاد شد. من خودم چند تا از بهترین دوستانم توی اون دوران پیدا کردم و باعث شد به سری آدم‌ها رو بشناسم واقعاً».

مینا: «حالا مثلاً این وسط بی‌اعتمادی بود، این وسط شک کردن‌های خیلی زیاد به همدیگه اتفاق افتاد، گروه‌هایی که تو تلگرام تشکیل شد که مثلاً این کار رو بکنیم اون کار رو کنیم که گروه همون روز پاک می‌شد یا مثلاً هر چیزی».

آزاده: «شاید مسئولین دانشگاه هیچ تغییری ایجاد نکردن ولی چیزی که هست آینه که توی خاطره جمعی ما به چیزی ادامه دار شده و میگم تأثیرش شاید الان من به تأثیر عینی نینم توی دانشگاه ولی واقعاً توی ذهن بچه‌ها تأثیرگذار بوده و اون خاطره مشترک به نظرم خیلی مهمه».

در سطح «نهادی-دانشگاهی»، زیست‌منازعه به «بازتعریف معنای دانشگاه»، «تضعیف یا فروپاشی بخشی از نهادهای رسمی دانشجویی» و «بازتنظیم عملی قواعد انضباطی» انجامید. «بازتعریف معنای دانشگاه» در ذهن دانشجویان تجربه‌ای دوگانه بود به این معنا که برای برخی دانشگاه از فضایی صرفاً آموزشی به عرصه‌ای برای تجربه‌ی کنش و سیاست‌ورزی جمعی بدل شد، همان گونه که فاطمه می‌گوید:

«به نظر من فضای دانشگاه علامه حداقل بعد از اون اعتراض، حداقل دانشکده روانشناسی به نظر من اوضاع سیاسی ما بهتر شد؛ یعنی از جهت آزادی سیاسی، آزادی بیان؛ این که بخواهیم صحبت‌هایی داشته باشیم به نظر من فضا بهتر شد».

هرچند برای بخشی دیگر، فروکش اعتراضات و فضای رخوت پس‌از آن، با فروریختن

تصویر پیشین دانشگاه و نوعی ناامیدی از امکان‌های آن همراه بود. نیما می‌گوید:

«من فکر می‌کنم که الآن خیلی دانشگاه واقعاً فضای سرد و مثلاً فضای رخنه که بشه تحلیلش کرد حتی به عنوان یک فضای آکادمیک چون دیگه اون بعد آکادمیک ما چرا هم الآن واقعاً خیلی خیلی خیلی نسبت به سال‌های گذشته تضعیف شده.»

این وضعیت، هم‌زمان با تضعیف یا فروپاشی بخشی از نهادهای رسمی دانشجویی و رکود کنشگری سازمان‌یافته همراه شد و به قول ساناز:

«بعد ۴۰۱ اصلاً یهو تشکیلات ما منهدم شد یعنی ما تازه الآن تو علامه مثلاً بچه‌ها دارن یکی یکی جمع می‌شن همدیگه رو پیدا می‌کنن چون کامل یهو به نسلی که رفت اصلاً و الآن دقیقاً تقریباً بچه‌هایی که ۴۰۱ بودن همه رفتن از دانشگاه و کامل نسل جدید اومده.»

اما درعین حال به بازتنظیم عملی برخی قواعد انضباطی و انعطاف‌پذیرتر شدن مواجهه دانشگاه با بعضی تخطی‌های هنجاری نیز انجامید. سروین در این باره می‌گوید:

«از اون موقع چیزی که خودم دارم می‌بینم دانشگاه فشارشو داره به ذره کمتر می‌کنه؛ یعنی مثلاً الآن ما رو حجاب‌گیری نداریم. مثلاً اون موقع روی قد مانتوی بچه‌ها گیر بودن ولی الآن خیلی فشار کمتری دارن. می‌گم دانشگاه از اون موقع سعی کرد روی این قضیه فشارشو کمتر کنه.»

بر این اساس، پیامدهای زیست‌منازعه را نمی‌توان صرفاً در قالب موفقیت یا شکست سیاسی اعتراضات فهم کرد. آنچه برجای ماند، مجموعه‌ای از رسوب‌های زیسته، رابطه‌ای و نهادی بود که تجربه‌ی دانشگاه، روابط دانشجویی، افق‌های آینده و نسبت با نظم نهادی را به‌طور پایدار بازتنظیم کرد.

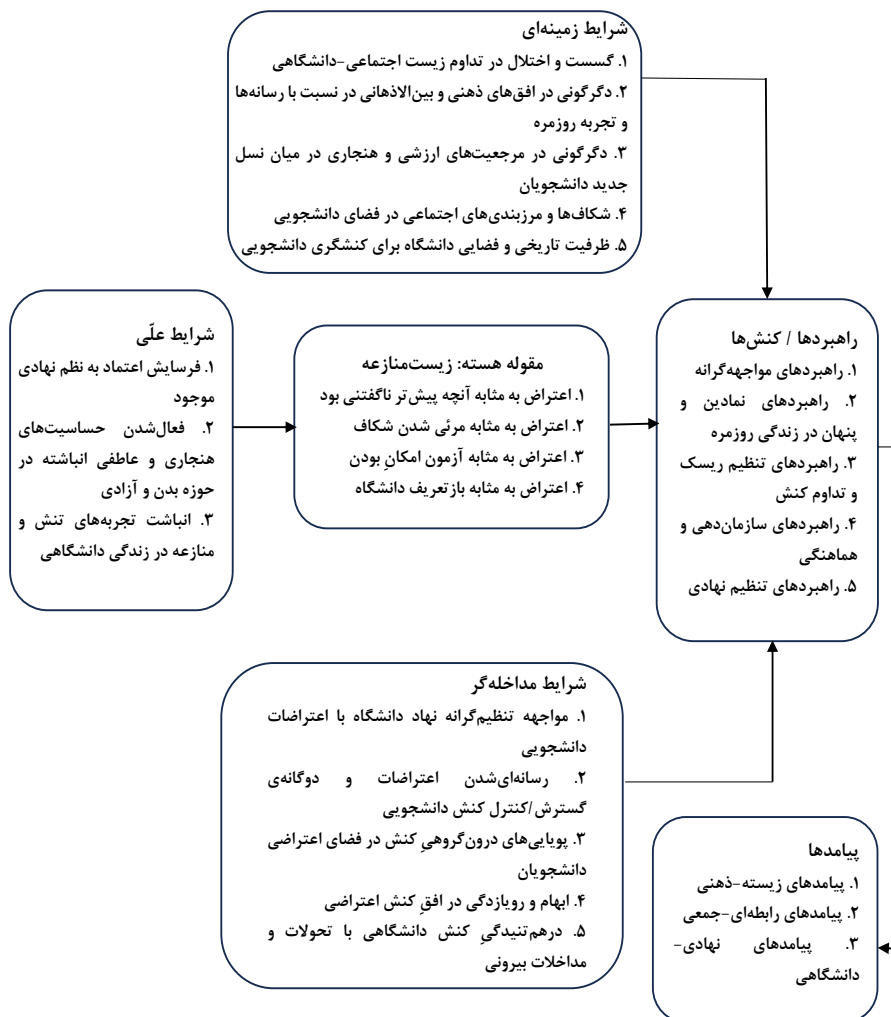
بحث و نتیجه‌گیری: زیست‌منازعه و بازاندیشی نظری اعتراض دانشجویی

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که اعتراضات دانشگاهی سال ۱۴۰۱ را نمی‌توان به‌طور

کامل در چارچوب‌های مسلط تحلیل اعتراض و کنش جمعی فهم کرد. ادبیات کلاسیک و بخش مهمی از مطالعات معاصر، اعتراض را عمدتاً به‌مثابه کنشی هدف‌مند، سازمان‌یافته و مطالبه‌محور در نظر می‌گیرند که معطوف به تغییر در ساختارهای قدرت است (McAdam, 2015; Tilly & Tarrow, 2001; Tilly & Tarrow, 2015)، یا بر سازوکارهایی چون هویت جمعی، چارچوب‌بندی معنایی و تداوم بسیج تأکید دارند (Snow & Benford, 1988). در مقابل، داده‌های این پژوهش نشان می‌دهد که بخش قابل توجهی از تجربه‌ی اعتراضی دانشجویان نه در قالب مطالبه‌ای واحد، نه در مسیر یک کنش سازمان‌یافته‌ی پایدار و نه در افقی روشن از تغییر سیاسی قابل صورت‌بندی است؛ بلکه در سطحی زیسته و روزمره، به‌مثابه واکنشی درهم‌تنیده به اختلال روزمره و تنش با نظم نهادی دانشگاه تجربه شده است.

از این منظر، آنچه در اعتراضات دانشگاهی ۱۴۰۱ برجسته می‌شود، منطق درونی‌نوسان میان اشکال کنش است؛ منطقی که در آن مرز تثبیت‌شده میان امر روزمره و امر سیاسی فرو می‌ریزد و کنش اعتراضی در قالبی سیال میان حضور، احتیاط، بدن، روابط و تجربه‌ی زیسته در دانشگاه امتداد می‌یابد؛ بنابراین، سیالیت و ناپایداری اشکال کنش باید به‌عنوان ویژگی ساختاری این نوع از کنش‌ورزی فهم کرد.

بر این اساس، مفهوم «زیست‌منازعه» به‌عنوان صورت‌بندی مفهومی این پژوهش پیشنهاد می‌شود. این مفهوم ناظر به وضعیتی است که در آن، اعتراض از سطح یک رخداد سیاسی منفک از زندگی روزمره فراتر رفته و در دل زیست دانشگاهی رسوب می‌کند؛ به‌گونه‌ای که منازعه نه بیرونی نسبت به زندگی، بلکه درون خود شیوه‌های زیستن در دانشگاه جریان دارد. زیست‌منازعه از این حیث با ادبیات سیاست روزمره (Scott, 1985) و مقاومت‌های خرد (Bayat, 2010) هم‌نسبت است، اما از آن‌ها فراتر می‌رود، زیرا به‌جای تمرکز بر کنش‌های پراکنده یا حاشیه‌ای، بر صورت‌بندی یک منطق یکپارچه تأکید می‌کند که در آن کنش‌های آشکار، نمادین، نهادی و روزمره در یک میدان واحد تنش‌آلود به هم متصل می‌شوند. در نتیجه، اعتراضات دانشگاهی ۱۴۰۱ نه صرفاً جنبشی ناتمام یا واکنشی مقطعی، بلکه شکلی از سیاست‌ورزی زیسته‌اند که در آن دانشگاه خود به عرصه تولید و تجربه‌ی منازعه تبدیل می‌شود.

شکل ۱. الگوی پارادایمی زیست‌منزعه

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ‌گونه تضاد منافی ندارند.

ORCID

Solmaz Hamidi

<https://orcid.org/0009-0002-4868-060X>

Saeedeh Amini

<https://orcid.org/0000-0002-6899-3569>

Abbas Ali Rahbar

<https://orcid.org/0000-0003-4170-1316>

منابع

- جلایی پور، حمیدرضا و قنبری، سبا. (۱۴۰۳)، واکاوی کنشگری زنان در اعتراضات پاییز ۱۴۰۱ و پیامدهای آن بر جامعه و نظام سیاسی، *فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، سال سوم، شماره ۱۳: ۲۸۷-۳۰۶.
- خوش بیان، سید ابوذر، امینی، پرویز و حیدری، جواد. (۱۴۰۴)، چستی اعتراضات تابستان و پاییز ۱۴۰۱ در ایران یک مطالعه زمینه‌بنیاد، *پژوهش‌های راهبردی سیاست*، دوره چهاردهم، شماره ۵۳: ۹۸-۵۷.
- سبزواری فرد، ساناز. (۱۴۰۲)، پدیدارشناسی اعتراضات دانشجویی پاییز ۱۴۰۱، پای‌ان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- گرچی، سید محمدجواد. (۱۴۰۲)، واکاوی کیفی نگرش دانشجویان به اعتراضات سال ۱۴۰۱ در ایران بر اساس نظریه داده‌بنیاد، *فصلنامه مطالعات کاربردی در علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی*، سال ششم، شماره ۲۶: ۸۵-۹۶.
- عیوضی، یاور و همکاران. (۱۴۰۳)، بررسی نگرش دانشجویان به اعتراضات و ناآرامی‌های ۱۴۰۱، *مجله پژوهش‌های جامعه‌شناختی*، سال دوم، شماره ۱۸: ۸۳-۱۰۵.
- طاهری کیا، حامد. (۱۴۰۱)، رخداد زن، زندگی، آزادی و نبرد بر سر تسخیر فضا، *مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، سال هیجدهم، شماره ۶۹: ۶۵-۱۰۰.
- نادری اصل، سعید و حسینی، سیدجواد. (۱۴۰۲)، تحلیل لایه‌ای اعتراض‌های ۱۴۰۱ برپایه الگوی مفهومی «جنبش‌های دستکاری شده»، *رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی*، سال هفدهم، شماره ۱ (پیاپی ۸۱): ۹۳-۱۱۹.

References

- Bayat, A. (2010). *Life as Politics. How Ordinary People Change the Middle East*. Amsterdam: Amsterdam University Press. Retrieved from
- Blumer, H. (1969). "Collective Behavior". Pp. 67-121 in *Principles of*

- Sociology*, edited by A.M. Lee. New York: Barnes and Noble.
- Boren, M. E. (2021). *Student Resistance in the Age of Chaos, Book 2, ۲۰۱۰-۲۰۲۰: ۰۰۰۰۰۰۰۰ ۰۰۰۰۰۰, ۰۰۰۰۰۰۰۰ ۰۰۰۰۰۰۰, ۰۰۰ ۰۰۰ ۰۰۰۰ ۰۰ ۰۰۰۰۰۰۰۰* in a Time of Nationalism, Mass Migrations, and Climate Change. United Kingdom: Seven Stories Press.
- Chenoweth, E., Hammam, S., Pressman, J., and Ulfelder, J. (2024). *Protests in the United States on Palestine and Israel, 2023–2024*. *Social Movement Studies*, 1–14.
- Hushen, Md. D. (2024). Harnessing Facebook by Gen Z to Mobilize Masses and Transform Student Protest into Revolution: A Study on Quota Reform Movement 2024 in Bangladesh. *Journal of Public Administration*. 22. 45-67.
- McAdam, D., Tilly, C., and Tarrow, S. (2001). *Dynamics of contention*. Cambridge University Press.
- McCarthy, J. D., and Zald, M. N. (1977). *Resource mobilization and social movements*. *American Journal of Sociology*, 82(6), 1212–۱۲۴۱.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. (D. Nicholson-Smith, Trans.). Cambridge, MA: Blackwell.
- Martin D., and Miller B (2003) Space and contentious politics. *Mobilization: An International Quarterly* 8(2): 143–156.
- Miller, B. A. (2000). *Front Matter. In Geography and Social Movements: Comparing Antinuclear Activism in the Boston Area* (NED-New edition, Vol. 12, pp. i–vi). University of Minnesota Press.
- Pavlic, R. D. (2021). Choosing from the repertoire of contention: Evidence from student protests in Latin America. *Revista De Sociologia E Política*, 28(76), 1–18.
- Scott, J. C. (1985). *Weapons of the weak: Everyday forms of peasant resistance*. Yale University Press.
- Smelser, N. J. (1962). *Theory of collective behavior*. New York: Free Press.
- Snow, D. A., and Benford, R. D. (1988). Ideology, frame resonance, and participant mobilization. *International Social Movement Research*, 1, ۱۹۷–۲۱۷.
- Strauss, A., and Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. (2nd ed.). Sage Publications.

- Stewart, J. G., (2021). *A Study of Modern College Student Activism: The Relationship to the School and How Groups Form. A thesis for the degree of Doctor of Philosophy*, College of Education, DePaul University.
- Tarrow, S. (1998). *Power in movement: Social movements and contentious politics*. Cambridge University Press.
- Tilly, C., and Tarrow, S. (2015). *Contentious politics* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Webster, S., (2015). *Protest Activity in the British Student Movement*, ۱۹۴۵ تا ۲۰۱۱. *PhD Dissertation*, Faculty of Humanities, School of Social Sciences, The University of Manchester.

